Entered
5.6.78
CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

BIBLIOTHECA INDICA:
A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, NO. 1255.

॥ शतपथब्राह्मणम् ॥

॥ सायणाचार्यकृतवेदार्थप्रकाशाख्यभाष्यसहितम् ॥

5076

THE ÇATAPATHA BRĀHMAṆA

OF THE WHITE YAJURVEDA,
WITH THE
COMMENTARY OF SĀYANĀCHĀRYA.

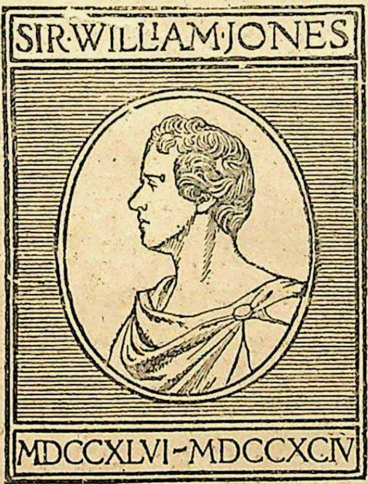

EDITED BY
ĀCHĀRYA SATYAVRATA SĀMAŚRAMĪ. F. A. S. B., (HONY.)
Lecturer of Sanskrit in the University of Calcutta.

VOL VII, FASCICULUS V.

CALCUTTA:
PRINTED BY H. V. CHATTERJI, SATYA PRESS, 27, GHOSE LANE.
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 1, PARK STREET,
1910.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

LIST OF BOOKS FOR SALE
AT THE LIBRARY OF THE

Asiatic Society of Bengal.

No, 57, PARK STREET, CALCUTTA,
AND OBTAINABLE FROM THE SOCIETY'S AGENTS,—
MR. BERNARD QUARITCH, *11, Grafton Street, New Bond Street, London, W.,*
AND MR. OTTO HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, LEIPZIG, GERMANY.

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

*Advaita Brahma Siddhi, Fasc. 2,4 @ /10/ each ... Rs. 1 4
Advaitachintā Kaustubhe, Fasc. 1-3 @ /10/ each 1 14
*Agni Purāṇa, Fasc 3-14 @ /10/ each 7 8
Aitarēya Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-5 ; Vol. II, Fasc. 1-5 ; Vol. III, Fasc 1-5, Vol, IV, Fasc. 1-8 @ /10/ 14 6
Aitareyālochanum, (the preface of the Ditto) by Ācarya S. V. Sāmasramī ... 2 0
*Anu Bhāshya, Fasc 2-5 @ /10/ each 2 8
Aphorisms of Sāṇḍilya, (English) Fasc. 1 ... ... 1 0
Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā, Fasc. 1-6 @ /10/ each 3 12
Acvavaidyaka, Fasc. 1-5 @ /10/ each 3 2
*Ātharvana Upanishad, Fasc. 3-5 @ /10/ each 1 14
Avadāna Kalpalatā, (*Sans. and Tibetan*) Vol. I, Fasc. 1-6 ; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each 11 0
A Lower Ladakhi v 3 0
Bālam Bhaṭṭī, V ersion of Kesarsaga, Fasc. 1-3 @ 1/- each ... 1 14
Baudhāy ol I Fasc 1-2 , Vol II Fasc I @ /10/ 2 8
ana Srauta Sutra, Fasc. 1-3 , Vol II Fasc I @ /10/ each ... 3 2
*Bhā natī, Fasc 4-8 @ /10/- 3 2
Bhāṭṭa Dīpikā Vol. I, Fasc. 1-5 @ /10/- 0 10
Brahma Sutra, Fasc. 1, @ /10/- 2 8
Bṛhaddēvatā, Fasc. 1-4 @ /10/ each 3 12
Bṛhaddharma Purāṇa, Fasc. 1-6 @ /10/ each 3 2
Bodhicaryāvatāra of Cāntidevi, Fasc. 1-5 ... ... 1 4
Çatadusani, Fasc. 1-2 ... ... 8 0
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1-4 @ 2/ each ... 14 6
Çatapatha Brāhmaṇa Vols. I Fasc 1-7, II Fasc 1-5, III Fasc 1-7, V Fasc 1-4 7 8
Çatasāhasrikā-prajñāpāramitā, Part I, Fasc. 1-12 @ /10/ each ...
*Caturvarga Chintāmaṇi, (Text) Vols. II, 1-25 ; III. Part I, Fasc. 1-18, Part II, Fasc. 1-10 @ /10/ each ; Vol. IV, Fasc. 1-6 ... ... 36 14
Çlokavārtika, (English) Fasc. 1-6 @ 1/4/- 7 8
*Çrauta Sūtra of Āpastamba, Fasc. 9-17 @ /10/ each 5 10
Ditto Ācvālāyan, Fasc 4-11 @ /10/ each 5 0
Ditto Çānkhāyan, (Text) Vol. I, Fasc. 1-7 ; Vol. II, Fasc. 1-4 ; Vol. III, Fasc. 1-4, Vol IV Fasc. 1 @/10/ each ... 10 0
Ditto Lāṭyāyan Fasc. 1-9 @ /10/ each 5 10
Çrī Bhāshyam, (Text) Fasc. 1-3 @ /10/ each 1 14
Dān Kriyā Kaumundi, Fasc. 1-2 ... ... 1 4
Gadādhara Paddhati Kālasāra, Vol I, Fasc. 1-7... ... ... 4 6
Ditto Ācārasāra, Vol II, Fasc. 1 3 ... ... 1 14
Gobhiliya G hyo Sutrum, Fasc. 4-12 @ /10/ 5 10
Kāla Viveka, Fasc. 1-7 ... ... 4 6
Kātantra, Fasc. 1-6 @ /12/ each 4 8
Kathā Sarit Sāgara, (English) Fasc 1-14 @ /1/4/- each 17 8
Kūrma Purāṇa, Fasc. 3-9 @ /10/ each 3 2
Lalita-Vistāra, (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each 3 0
Ditto Fasc. 3-6 @ /10/ each 2 8
Madana Pārijāta, Fasc. 1-11 @ /10/ each 6 14
Mahā-bhāṣya-pradīp dyota, Vol. I Fasc. 1-9 & Vol. II, Fasc, 1-12, Vol. III, Fasc. 1-6 @ /10/ each 16 14
Manuṭikā Sangraha, (Text) Fasc 1-3 @ /10/ each 1 14
Mārkaṇḍeya Purāṇa, (English) Fasc. 1-9 @ 1/- each 9 0
* Ditto (Text) Fasc 5-7 @ /10/ 1 14
*Mīmāṁsā Darcaṇa, (Text) Fasc. 6-19 @ /10/ each 8 12

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अपां त्वोद्मन्त्सादयामीति *। ओषधयो वा ऽअपा मोद्म यत्र ह्याप उन्दन्त्यस्तिष्ठन्ति तदोषधयो जायन्त ऽओषधिषु ताꣳ सादयति ॥ ४७ ॥

अपां त्वा भस्मन्त्सादयामीति †। अभ्रं ‡ वा ऽअपां भस्माभ्रे ताꣳ सादयति ॥ ४८ ॥

अपां त्वा ज्योतिषि सादयामीति। विद्युद्वा ऽअपां ज्योतिर्विद्युति ताꣳ सादयति ॥ ४९ ॥

अपां त्वायने सादयामीति। इयं वा ऽअपामयन मस्याꣳ ह्यापो यन्त्यस्यां ताꣳ सादयति तद्या अस्यैतेभ्यो रूपेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत् प्रतिदधात्यथो ऽएतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५० ॥

अर्णवे त्वा सदने सादयामीति। प्राणो वा ऽअर्णवः प्राणे ताꣳ सादयति ॥ ५१ ॥

समुद्रे त्वा सदने सादयामीति। मनो वै

---

*, † '०यामीति'—इति ग, घ।

‡ 'अभ्रं'—इति, 'यामीत्यभ्रं'—इति च दृष्टं वेवरमहोदयेन।

State Museum Library Lucknow
5076

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

समुद्रो मनसो वै समुद्राद्वाचाभ्र्या देवास्त्रयीं त्विद्यां निरखनंस्तदेष श्लोको ऽभ्युक्तो ये समुद्रान्निरखनन्देवास्तीच्णाभिरभ्रिभिः सुदेवो ऽअद्य तद्विद्याद्यत्र निर्व्वपणं दधुरिति मनः समुद्रो व्वाक् तीच्णाभ्रिस्त्रयी व्विद्या निर्व्वपण मेतदेष श्लोको ऽभ्युक्तो मनसि ताᳪं सादयति ॥ ५२ ॥

सरिरे त्वा सदने सादयामीति। व्वाग्वै सरिरं व्वाचि ताᳪं सादयति ॥ ५३ ॥

अपां त्वा चये सादयामीति। चक्षुर्व्वा ऽअपां चयस्तत्र हि सर्व्वदैवापः चियन्ति चक्षुषि ताᳪं सादयति ॥ ५४ ॥

अपां त्वा सधिषि सादयामीति। श्रोत्रं व्वा ऽअपाᳪं सधिः श्रोत्रे ताᳪं सादयति तद्या अस्यैतेभ्यो रूपेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत् प्रतिदधात्यथो ऽएतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ५५ ॥

अपां त्वा सदने सादयामीति। द्यौर्व्वा ऽअपाᳪं सदनं दिवि ह्यापः सन्ना दिवि ताᳪं सादयति ॥ ५६ ॥

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अपां त्वा सधस्थे सादयामीति । अन्तरिक्षं वा अपाꣳ सधस्थ मन्तरिक्षे ताꣳ सादयति ॥ ५७ ॥

अपां त्वा योनौ सादयामीति । समुद्रो वा ऽपां योनिः समुद्रे ताꣳ सादयति ॥ ५८ ॥

अपां त्वा पुरीषे सादयामीति । सिकता वा ऽपां पुरीषꣳ सिकतासु ताꣳ सादयति ॥ ॥ ५९ ॥

अपां त्वा पाथसि सादयामीति * । अन्नं वा ऽपां पाथोऽन्ने ताꣳ सादयति तद्या अस्यैतेभ्यो रूपेभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत् प्रतिदधात्यथो ऽएतान्येवास्मिन्नेतद्रूपाणि दधाति ॥ ६० ॥

गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामि । त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा सादयामि जागतेन त्वा छन्दसा सादयाम्यानुष्टुभेन त्वा छन्दसा सादयामि पाङ्क्तेन त्वा छन्दसा सादयामीति तद्या अस्यैतेभ्यश्छन्दोभ्य आप आयंस्ता अस्मिन्नेतत् प्रतिदधात्यथो ऽएतान्येवास्मिन्नेतच्छन्दाꣳसि दधाति ॥ ६१ ॥

---

* 'सादयामीति' — इति ग, घ ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ता एता अङ्गुलयः। ताः सर्व्वत उपदधाति सर्व्वतो हीमा अङ्गुलयोऽन्तेषूपदधात्यन्तेषु हीमा अङ्गुलयश्चतुर्द्धोपदधाति चतुर्द्धा हीमा अङ्गुलयः पञ्च-पञ्चोपदधाति पञ्च-पञ्च हीमा अङ्गुलयो नानोपदधाति नाना हीमा अङ्गुलयः सकृत्सकृत्सादयति समानं तत् करोति तस्मात् समानसम्बन्धनाः ॥ ॥ ६२ ॥ २ ॥

॥ इति चतुर्थप्रपाठके द्वितीयं ब्राह्मणम् [५. २.] ॥

अथ पशुशीर्षाणा मुपधानं विधाय प्रशंसति— "पशुशीर्षाणीति *। पशुशीर्षाणां पश्ववयवत्वेन पशुत्वम्; अतश्च तदुपधाने पशूना मेवोपधानं भवतीत्यर्थः। तेषा मुपधानस्य स्थानविशेषं विधत्ते— "तानीति। "यो वै स प्रजापतिर्व्यस्रꣳसतैषा सोखेमे वै लोका उखेमे लोकाः प्रजापतिः"-इत्युखाया लोकत्रयरूपत्वस्योक्तत्वात् † तस्या मुपधाने 'लोकेषु' 'पशून्' निहितवान् भवति। 'तस्मात्' इमे 'पशवः', 'एषु लोकेषु' अवतिष्ठन्ते ॥ १ ॥

प्रकारान्तरेणाप्युखाया मुपधानं प्रशंसति— "यद्वेवोखाया मिति। उखायाः सकाशादग्न्युत्पत्तेः 'योनिः उखा', अतस्तलो-

* का० श्रौ० सू० १७. ५. १३।

† पूर्वस्मिन ब्राह्मणे १७ क० (३३४ पृ०) द्रष्टव्यम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

पधाने योनावेव 'पशून्' निदधाति। 'तस्मात्' 'अद्यमानाः' उपभुज्यमानाः, 'पच्यमानाः' जीर्यमाणा अपि 'पशवः' 'न चीयन्ते'। उपभोगात्परिपाकाच्च विनाशे सत्यपि 'योनौ' प्रतिष्ठितत्वात् नोच्छिद्यन्ते, किन्तु पुनरुत्पद्यन्त इत्यर्थः। 'पच्यमानाः'-इति कर्म्मकर्त्तरि यक् प्रत्ययः * ॥ २ ॥

अथ तानि पशुशीर्षाणि श्रीरूपत्वेन प्रशंसति— "यद्वेवेति। 'याः' खलु प्रागुक्ताः † 'श्रियः', 'ताः' एव 'एतानि' 'पशुशीर्षाणि'; अत एतेषा मुपधाने श्रिया मेवोपधानं भवति। उखायाः परम्परया कबन्धात्मकत्वम्। तत्रोपधाने कबन्धशिरसां सन्धानं भवतीति दर्शयति— "अथ यानीति। 'तानीति अभ्भःसम्भरणावसरपरामर्शः। 'यानि तानि' 'कुसिन्धानि' कबन्धानि, तानि 'एताः' अत्र सम्पाद्यमानाः 'पञ्च चितयः'। चित्यात्मकत्त्वन्तु कबन्धानां पञ्चत्वसङ्ख्यासामान्यात्। ततस्तथाविधाः 'याः पञ्च चितयः', 'ताः' 'इमे' पृथिव्यादयो 'लोकाः'। चितीनां प्रजापत्यवयवात्मकत्वात्, लोकाना मपि तथाभावादिति। तथा च 'ये' 'ते' एते 'इमे लोकाः', ते 'एषा उखा'; तस्याः लोकत्रयात्मकत्वस्य प्रागुक्तत्त्वात्। अतश्च 'उखायां' पशुशीर्षाणा मुपधानेन ‡ 'एतैः' कबन्धानि संयोजयति §। 'शीर्षभिः' -इति "शीर्षंश्छन्दसि"-इति ‖ शीर्षन्नादेशः ॥ ३ ॥

---

* पा० सू० ३. १. ८७।

† ६का० २अ० १ब्रा० ७ख० (६ भा० ५४ पृ०) द्रष्टव्याः।

‡ 'मुपधाने'—इति ज-पाठः।

§ 'संश्लेषयति'—इति ज-पाठः। ‖ पा० सू० ६. १. ६०।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

उखाया मुपधानं पुरस्तादारभ्य प्रत्यगपवर्गं कर्त्तव्य मित्याह— "तानिति। पशुशीर्षाणा मपि पशुत्वात् 'तान्'-इति पुल्लिङ्गवचनम्। विहितप्रकारे उपधाने कारणं वक्तुं प्रतिजानीते— "एतद्वा इति। तत्रैतत् कारणं खल्वित्यर्थः। तदेव दर्शयति— "यत्रैतानिति। 'यत्र' यस्मिन् प्रस्तावे 'प्रजापतिः' 'एतान्' पशून् 'आलिप्सत' आलब्धु मैच्छत्। ततः 'आलिप्स्यमानाः' ते पशव उत्क्रमितु मैच्छन्। उच्चिक्रमिषूंश्च 'तान्' 'प्राणेषु' शीर्षगतेषु * 'सर्वप्राणाधारत्वाच्छिरसां प्राणत्वम्। प्राणा इति इन्द्रियाण्युच्यन्ते, 'तान् प्राणेषु' सङ्गृह्य, 'पुरस्तात्' पूर्वस्माद्देशात् 'प्रतीचः' प्रत्यङ्मुखानाकृष्य, 'आत्मन्' आत्मनि 'अधत्त' स्वाधीनीकृतवान्। पलायनेच्छूनां † पशूनां शिरांसि गृहीत्वा स्वाभिमुख माकृष्य वशीकृतवानित्यर्थः॥ ४॥

"तद्वेति। तथा सति 'देवा यदकुर्वन्', 'तत्' एवैतस्मिन्नपि काले 'क्रियते' खलु। अतश्च यजमानो 'देवा यदकुर्वन्', 'तत्' 'करवाणि'-'इति' अभिप्रायेण 'एतत्' उक्तप्रकार मुपधानं 'करोति' —इति 'यत्', 'इदन्नु' 'अस्मात्' एव निमित्तात् 'ते पशवः' 'अस्माद्' यजमानात् 'नोच्चिक्रमिषन्ति'। न केवलं तेषा मुत्क्रमणेच्छाभावः, अपि तु 'एनान्' पशून् 'प्राणेषु' 'सङ्गृह्य', 'पुरस्तात्' 'प्रतीचः' आकृष्य, स्वस्मिन्निहितवान् भवति॥ ५॥

उखायां पशुशीर्षाणा मुपधाने प्रजापत्युदरे अन्नं दधातीति दर्शयितु माख्यायिका मवतारयति— "यद्वेवेति। 'पशुशीर्षा-

---

* 'शीर्षे गतेषु'—इति ज-पाठः।

† 'पलायने'—इति ज-पाठः।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ख्युपदधाति'-इति 'यत्', तत्कारण मुच्यत इत्यर्थः। 'अग्रे' सृष्टेः पूर्वं 'प्रजापतिः एक एवासीत्' खलु, 'सः' प्रजापतिः 'अन्नं सृजेय', प्रजारूपेण जायेयेति 'अकामयत'। 'प्रजायेय' इति अन्नसृष्ट्युपायप्रदर्शनम्। 'सः' एवं जातेच्छुः प्रजापतिः 'प्राणेभ्य एव पशून्निरमिमीत'। तदेव विवृणोति— "मनसः पुरुष मिति। "प्राणादिति। प्राणसञ्चारणस्थानत्वाद् घ्राणेन्द्रिय मुच्यते। यतः 'एनान्' पशून् 'प्राणेभ्यो निर्मितवान्', 'तस्मात्' लोके 'प्राणाः पशव इत्याहुः' जनाः। किञ्च। सर्वेषा मिन्द्रियाणां 'मनः' खलु 'प्रथमं' श्रेष्ठम्; तदुपधानादेव सर्वेषां स्वस्वव्यापारक्षमत्वात्। अतश्च मनसः पुरुषस्य निर्माणात् लोके 'पुरुषः पशूनां' मध्ये श्रेष्ठः 'वीर्यवत्तमः'-इति आहुः। अपि च 'मनस्येव सर्वे प्राणाः प्रतिष्ठिताः'-इति, तदेव खलु 'सर्वे प्राणाः'; अतश्च सर्वप्राणात्मकात् 'मनसः पुरुषं निरमिमीत'-इति 'यत्', 'तस्मादाहुः पुरुषः सर्वे पशवः'-'इति'। यतः 'पुरुषस्य' ह्येवेते 'सर्वे पशवः' भवन्ति; सर्वपशुसम्पादनक्षमत्वात् पुरुषस्य; अतः 'पुरुषः सर्वे पशवः'-इति 'आहुः'। सर्वेन्द्रियप्रतिष्ठारूपात् मनसः सकाशात् पुरुषस्य निर्माणेन तस्य पशुसम्पादनक्षमत्वात् पुरुषः सर्वे पशवः इत्याहुरित्यर्थः ॥ ६ ॥

"तदेतदिति। 'एतत्' पुरुषादिपशुलक्षणम् 'अन्नं सृष्ट्वा', स प्रजापतिः 'पुरस्तात्' प्रतीचीन मात्मनि 'अधत्त'। 'तस्मात्' लोकेऽपि कश्चनापि अन्नं सम्पादयति, एतत् सम्पादनं 'पुरस्तादेव' प्रतीचीन मात्मनि धारयति; मुखप्रदेशादेवान्नस्य प्रती-

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

चीन मभ्यवहारात्। अतश्च 'तत्' पुरस्तात् प्रतीचीनं तेषां पशुशीर्षाणा मुपधान मुखायां क्रियत इति यत्, तेन प्रजापतिरुदररूपायाम् 'उखायां' पुरस्तात् प्रतीचीन मन्नं निहितवान् भवति ॥ ७ ॥

अथ तेषु पशुशीर्षेषु सुवर्णशकलानां प्रक्षेपं विधाय प्रशंसति—"अथैष्विति *। प्राणसाधनत्वाद्धिरण्यस्य प्राणात्मकत्वम्। "अथ वा इति। 'अथ' खलु 'सञ्ज्ञप्यमानेभ्यः' एभ्यः 'प्राणा उत्क्रामन्त्येव'। अतश्च 'हिरण्यशकलान् प्रत्यस्य'-इति यत्, एतेन 'प्राणानेव' 'एषु' पशुषु नि-'दधाति' ॥ ८ ॥

सुवर्णशकलानां सङ्ख्याविशेषं विधत्ते—"सप्त प्रत्यस्यतीति †। शिरसि,— वागेका, नेत्रे द्वे, श्रोत्रे द्वे, नासाविवरे च द्वे, इति सप्त प्राणाः। तथा सप्तहिरण्यशकलनिधानेन सप्तप्राणवान् भवतीत्याह— "सप्त वा इति। पञ्चपशुपक्षः, एकपशुपक्षः, इति पक्षद्वय मस्ति। तत्र पञ्चपशुपक्षे 'पञ्चकृत्वः' 'सप्त-सप्त' हिरण्यशकलान् प्रतिशीर्षं प्रत्यस्यति ॥ ९ ॥

"तद्धैक इति। 'यदि एकोऽपि पशुर्भवति', तदापि 'पञ्चकृत्व एव' 'सप्त-सप्त' सुवर्णशकलान् प्रत्यस्येदिति 'एके' शाखिन आहुः। तथा वदतामेषां तेषा मय माशयः।— पञ्चाना मपि पशूनां स्थाने एकस्योपधानादसावब्रुयुः 'पञ्च' खल्वेतान् 'पशून्' 'उपदधाति'। तथा च 'एकैकस्मिन् पशौ' 'सप्त-सप्त प्राणाः' विद्यन्ते। तस्मात् तावतां हिरण्यशकलानां प्रत्य-

* का० श्रौ० सू० १७. ५. ७ ख।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. ७ क।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

सनेन 'एतेषु सर्वेष्वपि प्राणान् दध्मः'-'इति' दूषयति— "न तथा कुर्यादिति ।

कथं तर्हि सर्वेषां पशूनां प्राणसङ्घटनेति तत्राह— "एतस्मिन् वा इति । 'एतस्मिन्' उपधीयमाने 'पशौ एकस्मिन्' एव 'सर्वेषां पशूनां रूपम्' अस्ति ; तेषां सर्वेषा मपि कार्ये एतस्यैव सामर्थ्याव-धारणात् । तस्मात् 'एतस्मिन्' सप्तसङ्ख्याविशिष्टहिरण्यशकल-प्रत्यसनेन 'सर्वेष्वपि' पशुषु प्राणप्रतिसन्धानं सम्पादितवान् भवति ॥ १० ॥

तत्र प्रथमं मुखे शकलस्य प्रत्यसनं विधत्ते— "मुखे प्रथम मिति * । तत्र मन्त्रं दर्शयन् व्याचष्टे — "सम्यक् स्रवन्तीति † । 'धेना इति अन्नम्' उच्यते । 'तदिदम्' अन्नं 'मुखम्' 'अभि'-लक्ष्य 'सम्यक् संस्रवति' । कथ मिव ? 'सरितो न' सरित इवेति । अय मर्थो मन्त्रभागेन प्रतिपाद्यत इत्यर्थः । द्वितीयं पादं व्याचष्टे— "अन्तर्हृदेति । 'यः' 'ऋजुः' अकुटिलाङ्गः, 'तस्य' 'अन्तः' शरीरमध्ये 'हृदा' हृदयदेशेन 'मनसा' च 'सता' विद्यमानेन 'अन्नं पूतं भवति', सारासारभेदेन विवेचितं भवति । हृदय-देशस्य त्वन्नावतरणप्रदेशत्वात् शोधकत्वम् । 'यः' 'ऋजुः' अकु-टिलः शोभनकर्मा यजमानः, 'तस्य' मनसेति । तृतीयं पादं व्याचष्टे— "घृतस्य धाराः"-इत्यनेन । होष्यमाणाज्यत्वभिधान मभिप्रेत मित्याह— "घृतस्य धारा इति । चतुर्थपादे

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. ७ग ।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. ७घ ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अग्निमध्यावस्थितहिरण्मयपुरुषाभिधानं क्रियत इति व्याचष्टे—"हिरण्मय इति ॥

तदयं मन्त्रस्यार्थः * ।— अकुटिलावयवस्य अन्तर्मध्ये शरीरे, हृदयेन विद्यमानेन, मनसा च शोध्यमाना, धेना अन्नानि, इदं मुख मभिलक्ष्य स्रवन्ति; यथा नद्यः समुद्रम्, तद्वत्। तथाविधे अस्मिन् मुखे शकलं निदधामि। निहितं शकल-च्छेदं 'अग्नेर्मध्ये यो हिरण्ययो वेतसः इति' संस्रवन्तो 'घृतस्य धाराः' 'अभिचाकशीमि' अभिपश्यति। चाकशीमीति पुरुष-व्यत्ययः, यङ्लुगन्तस्य रूपम् †। 'हिरण्यय'-शब्दः "ऋत्व्य-वास्त्वेत्यादिना निपातितः ‡ ॥ ११ ॥

अथ दक्षिणनासाविवरे समन्त्रकं शकलनिधानं विधत्ते—"ऋचे त्वेतीति §। 'इय'-इति दक्षिणनासाविवरस्याभिनयेन निर्देशः। व्याचष्टे— "प्राणो वा इति। यतः 'प्राणो वा' 'अर्चति' प्राप्नोति; प्राणवतैव सर्वस्य प्राप्तेः। अनेकार्थत्वात् धातूना मर्चतिरत्र प्राप्त्यर्थः। अतश्च ऋगिति प्राणः। तथा सति 'ऋचे' प्राणाय सञ्चरमाणाय प्रत्यस्यामीति मन्त्रार्थः ‖। सव्यनासाविवर मप्यभिनयेन निर्दिश्य समन्त्रकं शकलनिधानं विधत्ते—"रुचे त्वेतीति ¶। 'इह'-इति सव्यनासाविवरस्याभिनयेन

---

* वा० सं० १३. ३८। † पा० सू० ९. ४. ७४।
‡ पा० सू० ६. ४. १७५।
§ का० श्रौ० १७. ५. ८, ६।
‖ वा० सं० १३. ३६. १।
¶ वा० सं० १३. ३६. २।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

निर्देशः । 'प्राणो वै' 'रुक्' दीप्यमानः ; 'प्राणेन हि' शरीरादिकं दीप्यते । प्राणार्थं मेव 'सर्वम्' 'इदं' जगत् प्रियं भवति ॥

दक्षिणनेत्र मभिनयेन निर्दिश्य समन्त्रकं शकलनिधानं विधत्ते *—"भासित्त्वेतीति †। 'इह' दक्षिणनेत्रे । "ज्योतिषि त्वेति ‡। 'इह' सव्ये नेत्रे प्रत्यस्यति । यतः 'इमे' चक्षुषी 'भास्वती' अर्थप्रकाशनलक्षणतेजोविशिष्टे, 'ज्योतिष्मती' स्वयञ्च ज्योतिर्विशिष्टे, अतस्तत्र शकलप्रत्यसनमन्त्रयोः 'भासि' ज्योतिषि इति प्रयुक्तम् ।

श्रोत्रयोः समन्त्रकं शकलप्रत्यसनं विधत्ते §— "अभूदिति ‖। 'इदं' दक्षिणश्रोत्रं 'विश्वस्य भुवनस्य' समस्तस्य लोकस्य 'वाजिनं' शब्दोपलब्धिसाधनम् 'अभूत्' । न केवल मस्यैवाभूत्, अपि तु 'वैश्वानरस्य' अभूत् । अपि तु 'वैश्वानरस्य' सर्वजनानां जनकत्वेन सम्बन्धिनः । "तस्येदम्"–इत्यण् प्रत्ययः ¶, "नरे सञ्ज्ञायाम्"–इति ** पूर्वपदस्य दीर्घः । तस्य 'अग्नेः' प्रजापतेरपि शब्दोपलब्धिसाधन मभूत् । तादृशे तत्र त्वां प्रत्यस्यामीत्यर्थः । "अग्निर्ज्योतिषेति ††। 'ज्योतिषा ज्योतिष्मान्' प्रशस्तज्योति-

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. १० ।

† वा० सं० १३. ३६. ३ ।

‡ वा० सं० १३. ३६. ४ ।

§ का० श्रौ० सू० १७. ५. ११ ।

‖ वा० सं० १३. ३६. ५ ।

¶ पा० सू० ४. ३. १२० ।

** पा० सू० ६. ३. १२६ ।

†† वा० सं० १३. ३६. ६ ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ष्मान्, प्रशस्तज्योतिर्विशिष्टोऽग्निरिव। 'वर्च्चसा वर्च्चस्वान्' प्रशस्त-वर्चोविशिष्टोऽग्निरिव। 'इव'-शब्दोऽध्याहार्यः। 'इदं' यद्दक्षिणेतरं श्रोत्रं प्रकाशते, तथाविधे तत्र त्वां प्रक्षिपामीत्यर्थः॥

मन्त्रे विश्वपदप्रयोगस्याभिप्राय माह— "विश्ववतीभ्या मिति *। यद्यप्यन्तैकस्या मेव विश्वपदप्रयोगः, तथापि प्राणभृ-न्न्यायेन लिङ्गसमवायादुभयोरपि विश्ववतीभ्या मित्त्यभिधान मुप-पद्यते। यतः श्रोत्रं 'विश्वं' विश्वव्यापकाकाशात्मकत्वात्; अत-स्तत्र शकलप्रत्यसनमन्त्रे विश्वपदप्रयोगः॥ १२॥

पशुशीर्षाणा मुपधानम्, तस्य स्थानविशेषम्, उपधाने प्रकारभेदम्, तदुत्पत्त्यादिकञ्च प्रदर्श्यानन्तरम्, उपधानार्थं पुरुषशिरस उद्ग्रहणं विधत्ते— "अथेति †। उद्ग्रहणस्योप-योग माह— "महयत्येवैनदेतदिति। एतेनोद्ग्रहणेन 'एतत्' पुरुषशिरो 'महयति', पूजयति सत्कृतवान् भवति; अत एव यजमानदेवत्यत्वाज्जुहुरुद्यस्यते, ऋतव्यदेवत्यत्वादुपभृन्नि-यस्यते।

विहिते उद्ग्रहणे मन्त्रं विधाय, व्याचष्टे— "सहस्रदा इति ‡। "सर्वं वा इति। यतः 'सहस्रं सर्वं'; तस्मिन्नेव शता-

---

* तत्पाठस्त्वेवम्—

"अभूरिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिन मग्नेर्वैश्वानरस्य च"—इत्येका; अथापरा,—"अग्निर्ज्योतिषा ज्योतिष्मान् रुक्मो वर्च्चसा वर्च्चस्वान्"—इति। वा० सं० १३. ३९. ५, ४०. १।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. १४।

‡ वा० सं० १३. ४०. २।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

दीना मन्तर्भावात्, अतः 'सर्वस्य दातासि'। तस्मात् 'सर्वस्मै त्वा' उद्गृह्णामि 'इत्येतत्' उक्तं भवतीत्यर्थः। "सहस्रदा इति, विच्-प्रत्ययान्तं पदम्। "सर्वस्य दातासीति, पुरुषविवक्षया पुल्लिङ्गत्वम् ॥ १३ ॥

अथैतेषां पशूना मुपधान मनूद्य, तत्र पुरुषस्य प्राथम्यं विधत्ते — "अथेति *। उपधाने पुरुषस्य प्राथम्यात् वीर्येण पुरुष मतिशयितं करोतीत्याह — "पुरुषं तदिति। उखाया मुपधानस्य विहितत्वात् तस्यां मध्ये पुरुषोपधानं तत्पार्श्वयोरितरपशूना मुपधानं कुर्यादित्यर्थः। "मध्ये पुरुषम्"- इति विहितस्य सन्निवेशस्य प्रयोजन माह — "पुरुषं तदिति। 'तत्' तेन सन्निवेशेनोपधाने पशूनां 'मध्ये' 'पुरुषम्' 'अत्तारं' भोक्तारं करोति; भोक्तुः पार्श्वे भोग्यस्यावस्थानात्। 'तस्मात्' सम्प्रत्यपि 'पशूनां' मध्ये 'पुरुष एव' 'अत्ता' भोक्ता भवति ॥ १४ ॥

सामान्येनाभित इतरान् पशूनिति † विधानात् कस्य कुत्र पार्श्वे उपधान मिति विशेषजिज्ञासाया माह— "अश्वञ्चाविञ्चेति ‡ ॥ १५ ॥

"गाञ्चाजञ्चेति § ॥ १६ ॥

"मध्ये पुरुष मिति, पुरुषोपधानस्य मध्यस्थानं विहितम् ‖,

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. ११—१७।

† इतः पूर्वस्या मेव कण्डिकायां (३७१ पृ०) द्रष्टव्यम्।

‡ का० श्रौ० सू० १७. ५. १५।

§ का० श्रौ० सू० १७. ५. १६।

‖ इहैव चतुर्दशकण्डिकायां (३७१ पृ०) द्रष्टव्यम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

तत्रैव विशेषं विधत्ते— "पयसीति *। उखामध्ये पयःपूरिते पुरुष मुपदध्यात्। एवञ्च सति यजमानस्य पुरुषत्वात् पयसः पशुकार्यत्वेन पशुत्वात् तत्र 'यजमानं प्रतिष्ठापयति'।

विहिते उपधाने मन्त्रं विदधानः पदशो विभज्य व्याचष्टे— "आदित्यं गर्भ मिति †। पुरुष इति यत्, 'एष आदित्यो गर्भः' खलु, अदितेः सकाशाद्विवस्वदाख्य आदित्योऽजायत। तथा च श्रूयते—"ततो विवस्वानादित्योऽजायतेति ‡। विवस्वत्सम्बन्धिनश्च सर्वे पुरुषा इति पुरुषस्याप्यादित्यगर्भत्त्वम्। तथा सति 'पुरुषम्' एव 'पयसा समङ्ग्धीत्येतत्' उक्तं भवति। द्वितीय-पादेऽपि 'सहस्रस्य प्रतिमा'-इत्यनेन पुरुष एव विवक्षित इति दर्शयति— "सहस्रस्येति। यतः पुरुषस्यैव पशूनां 'सहस्रं भवति', अतोऽयं सहस्रस्य सदृशः। अत एव तैत्तिरीयके श्रूयते— "सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छ-तीति §। तृतीयपादे 'हरः'-शब्देनार्चिरुच्यते। 'माभिसंस्था इति' अनेन हिंसन मिति दर्शयति— "परिवृङ्ग्धीति। चतुर्थपादे 'शतायुषं कृणुहि'-इत्येतदुच्चारणेन पुरुषस्य शता-युष्ट्वं सम्पादयतीत्याह— "शतायुष मिति॥

हे अग्ने। 'चीयमानः' त्वं पूर्वोक्तप्रकारेणादित्यगर्भरूपं 'सह-स्रस्य' 'प्रतिमां' सदृशम्; अत एव 'विश्वरूपम्' पुरुषं 'पयसा'

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. १७।

† वा० सं० १३ ४१—४५।

‡ तै० सं० ६. ५. ६. २। इहापि ३. १. ३. ४ द्रष्टव्यम्।

§ तै० सं० ५. २. ६. ५ (५भा० ५१पृ०)।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

आर्द्रीकुरु। किञ्च 'एनं' परितो वर्ज्जय, 'अर्चिषा मा हिंसीः', 'शतायुषञ्च कृणुहि' इति मन्त्रार्थः * ॥ १७ ॥

उत्तरतोऽश्वस्योपधान मनूद्य, तत्र मन्त्रं विदधानो व्याचष्टे — "अथेति †। 'अश्व इति यत्, एष वा तस्य जूतिः' खलु। 'जूति'-शब्देन वेग उच्यते, तद्रूपत्वात् अश्वोऽपि तच्छब्देन, वायुवेग इत्यर्थः। अपा मधिपतेः 'वरुणस्य' सम्बन्धित्वात् 'अश्वः' 'वरुणस्य नाभिः'। अत एव श्रूयते— "प्रजापतिर्वरुणायाश्व मनयदिति ‡। 'सरीरम्'-इति § आप उच्यन्ते, 'अश्वस्याप्सुजः' खलु; समुद्रमध्ये वडवारूपेणोत्पन्नत्वात्। अत एव "अप्सुयोनिर्वा अश्वः"-इत्यन्यत्र श्रुतम् ‖। "अद्रिबुध्न मितीति। 'अद्रिः' इति, 'गिरिः' उच्यते; 'आपः' 'बुध्नाः' गिरिमूलाः खलु; तत्रोत्पद्यमानत्वात्। तथा च तथाविधजलसमुद्भूतत्वात् अश्वोऽपि गिरिबुध्न इत्यर्थः। "इमे वै लोकाः परमं व्योम" -इत्यनेन मन्त्रगतं व्योमपद मितरलोकयोरप्युपलक्षण मिति तद्दर्शितम्।

हे 'अग्ने!' वायुवेगविशिष्टम्, 'वरुणस्य' 'नाभिं' नाभिस्थानीयम्, 'सरिरस्य मध्ये' उत्पन्नम्, अत एव 'नदीनां शिशुम्',

---

* वा० सं १३. ४१।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. १५। 'पूर्वं मन्त्रस्यापर मवेः। उखाया मेवोत्तरभागे शिरसी उपधेये'।

‡ तै० सं० २. ३. १२. १ (२भा ४५५पृ०)

§ 'शरीरम्—इति'—इति ङ-च-पुस्तकयोः।

‖ उपरिष्टात् १३का० १प्र० ११ब्रा० १६क० द्रष्टव्यम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

'अद्रिबुध्नं' गिरिमूलोत्पत्तिस्थानम्, 'हरिम्' आरोढुर्हर्त्तारम्, 'अश्वम्' 'परमे व्योमन्' उत्कृष्टेषु पृथिव्यादिषु 'लोकेषु' 'मा हिंसीः'-इति मन्त्रार्थः * ॥ १८ ॥

दक्षिणदेशे गोरूपधान मनूद्य, स्तुतिवत् मन्त्रं विधत्ते—"अथेति † । "इन्दुरिति । 'सोमो हि इन्दुः'-इति, यतः 'स एषः' 'अजस्रः' सोमो हि ; सर्वदा पयोलक्षणस्यामृतस्य स्यन्दनात्, इन्दौस्तु कदाचिदुपचयो विद्यत इति तदभिप्रायेणाजस्र मित्युक्तम्। 'भुरण्यु मिति' दोहनादिभिः 'भर्त्तार मित्येतत्' उक्तं भवति, गोजातीयस्य घृतत्वात्। अथ वा 'गौः' पुङ्गवः, 'अजस्रः' सोमः, सर्वदा आह्लादकत्वात्; कृषिसाधनत्वेन भर्त्तृत्वाद् 'भुरण्यु मिति'।

"अग्नि मीड इति। यतो 'गौः आग्नेयः', ततोऽसावग्निः। यतः 'अग्निं प्राञ्च मुद्धरन्ति', 'प्राञ्चम्' एव होमादिना 'उपचरन्ति', अतः अग्निः 'पूर्वचित्तिः' पूर्वस्मिन् प्रदेशे 'चित्तिः' अनुष्ठेयस्य प्रतीतिर्यस्य, स तथोक्तः। "यज्ञा इति। 'एषः' अग्निः चीयत इति यत्, तेनैषः 'पर्वभिः' इष्टकाचितिलक्षणैः 'ऋतुशः' तेन तेन ऋतुना 'कल्पते'; चितिलक्षणानां पर्वणा मृतुरूपत्वादित्यर्थः।

"विराड् वा इति। अन्नसाधनत्वाद् विराजोऽन्नत्वम् ‡।

---

* वा० सं० १३ ४२ ।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. १६ । 'पूर्वं गोरपर मजस्य। उखाया दक्षिणे भागे'।

‡ 'तस्यै स्तं तस्यै शरः'—इति (३भा० १६५पृ०) स्मावीर्याभिप्रायम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

गौरपि तथैवान्नत्व मिति, 'विराड्'-इति 'गौः' एवेत्यर्थः। सर्वदाह्लादकत्वेन 'अजस्र मिन्दुम्', 'अरुषम्' आरोचमानम्, कृष्यादिसाधनत्वेन भर्त्तारम्, 'पूर्वचित्तिम्' पूर्वत्वानुष्ठेयप्रतीति-विशिष्टम्, 'अग्निं' तदीयत्वेन तदात्मकं, 'गाम्' अत्रोपधानाय 'नमोभिः' नमस्कारैर्युक्ताम्, 'अग्निम्' 'ईडे'। हे अग्ने! 'पर्वभिः' चितिलक्षणैः 'ऋतुशः कल्पमानः' तथाविधस्त्वं 'अदितिम्' अखण्डनीयं 'विराजम्', 'अन्नम्' अन्नसाधनम्, 'गां' 'मा हिंसीः' इत्यर्थः * ॥ १९ ॥

अथोत्तरप्रदेशे अविरूपधान मनूद्य मन्त्रं विधत्ते— "अथेति। "वारुणी च हीति। यतोऽविः 'वरुणस्य' अनिष्ट-निवारकस्याग्नेर्नाभिस्थानीया; रूपाणां निर्माता यः त्वष्टा, तस्यानुग्रहणीयरूपयुक्ता; अतोऽविः 'त्वष्टुर्वरूत्री', 'वरुणस्य नाभिः' च ॥

"श्रोत्रं वा इति। 'श्रोत्रं' खलु 'परं रजः' उत्कृष्टो लोकः। तदेवोपपादयति— "दिशो वा इति। श्रोत्रं च दिशः खलु; तस्य तत्कार्यत्वात्। 'दिशः परं रजः' दिग्भ्य-स्त्वावय उत्पद्यन्ते; दिशां सर्वोत्पत्तिमन्निमित्तकारणात्। 'महीं साहस्रीम्'-इत्यत्र, महीपदस्य महतीत्यर्थ इति दर्शितम्— "महती मिति।

मन्त्रार्थस्तु †,— हे 'अग्ने!' 'त्वष्टुः' वरणीयरूपयुक्तां, 'वरुणस्य' नाभिस्थानीयां, 'परस्माद्रजसः' दिग्भ्यो जातां,

* वा० सं० १३ ४३।
† वा० सं १३. ४४।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

'महतीं', सहस्रमूल्यार्हाम्, 'असुरस्य मायां' सुवर्भानोरसुरस्य सम्बन्धित्वेन निर्मिताम्। अत एव तैत्तिरीयके— 'सुवर्भानुर्वा असुरः सूर्यं तमसाविध्यत्, तस्मै देवाः प्रायश्चित्ति मैच्छन्नस्य यत् प्रथमं तमोऽपघ्नन् सा कृष्णाविरभवदिति * श्रूयते। तादृशीम्, 'अविं' पृथिव्यादिष्वेतेषु लोकेषु 'मा हिंसीः' ॥ २० ॥

अथ दक्षिणदेशे अजस्योपधान मनूद्य, मन्त्रं विदधानो व्याचष्टे— "अग्नेति। "अग्निर्वा इति। 'एषोऽग्निः' अजः, 'अग्नेः' प्रजापतेः 'अध्यजायत' अग्नेः सकाशादुत्पन्नत्वादजस्याग्नित्वम्। अग्नेः सकाशादुत्पत्तिरेव प्रदर्श्यते— "शोकादिति। 'यद्दै प्रजापतेः शोकादजायत', 'तद् दिवः', 'पृथिव्यै' पृथिव्याश्च 'शोकादजायत'; प्रजापतेस्तदात्मकत्वात्। अग्निरिति प्रजापतिरेवोच्यते, 'यत्' येनेत्यर्थः। 'विश्वकर्मा' प्रजापतिः 'वाचः' सकाशात् 'प्रजाः' 'जजान'। जनिरन्तर्भावितण्यर्थः, उत्पादितवान्। अजश्च वागात्मकः, ततश्च 'येन' 'विश्वकर्मा' प्रजाः 'जजान'। 'यथैव यजुः तथा बन्धुः'-इति मन्त्रो यथैव, तथैव व्याख्याने स्पष्टार्थ इत्यर्थः!

हे 'अग्ने!' उपधीयमानो 'यः' अग्न्यात्मकोऽजः 'अग्नेः' प्रजापतेः 'अध्यजायत'। तत् कथम्? यतः 'पृथिव्याः शोकात्', अपि च 'दिवः' शोकाद्, अध्यजायत। किञ्च, 'विश्वकर्मा जजान', 'येन' 'प्रजाः' उत्पादयामास। तम् अजं ते 'हेडः' कोपः 'परिवृणक्तु' अपवर्ज्जयतु † ॥ २१ ॥

* तै० सं० २. १. २. ४ (२भा० २६४पृ०)।

† वा० सं० १३ ४५।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

प्रकृतानां पशूनां नानात्वात् पृथगेवोपधानसादनानि कर्त्तव्यानीत्याह— "त एते पशव इति ॥ २२ ॥

उपधानानन्तरं पुरुषशिरसि होमं विधत्ते— "अथेति। अभिहोमस्योपयोग माह— "आहुतिरिति। यत् एषा खलु आहुतिः, तदात्मको 'यज्ञः' स्यात्, तथा सत्यभिहोमेन 'पशूनां' मध्ये 'पुरुषं' 'यज्ञियं' यज्ञार्हं 'करोति'। 'तस्मात्' 'पुरुष एव पशूनां' मध्ये 'यजते' ॥ २३ ॥

न केवल मभिहोमस्य यज्ञियत्व मेव प्रयोजनम्, अपि तु तस्य वीर्यत्व मपीत्याह— "यद्वेवेति। 'एतत्' पुरुषशीर्षम् 'अभि'-लक्ष्य 'जुहोति' इति 'यत्', तेन 'शीर्षन्' शीर्षणि 'वीर्यं दधाति'। "शीर्षंश्छन्दसीति * शिरःशब्दस्य शीर्षन्नादेशः। तत उत्तरस्याः सप्तम्याः "सुपां सुलुगित्यादिना † लुक् ॥

एतदेव वीर्यनिधान मभिहोमसाधनभूताज्यस्रुवादीनां मध्ये प्रत्येकसाध्यतया दर्शयति— "आज्येनेत्यादिना। आज्यस्य वज्रत्वं तैत्तिरीयके श्रुतम्— "घृतं खलु वै देवा वज्रं कृत्वा सोम मघ्नन्निति ‡। वज्रस्य ग्रहणरूपत्वाद्वीर्यत्त्वम्। "वृषा वै स्रुवः"-इति § वृषा पुरुषः। स्रुवस्य पुल्लिङ्गत्वाद् वृषत्त्वम्। वृष्णो वीर्यत्त्वाद्वीर्याधानहेतुत्त्व मिति स्वाहाकारस्याप्येव

---

* पा० सू० ६. १. ६०।

† पा० सू० ७. १. ३६।

‡ तै० सं० ६. २. २. ७ (६भा० ३६पृ०)

§ "योषा वै स्रुक्, वृषा स्रुवः"—इतीहैव १. ३. १. ६ (१ भा० १७६ पृ०) द्रष्टव्यम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ैव वीर्यत्वम्। "वज्रो वै त्रिष्टुबिति। त्रिष्टुभो हननसाधनत्वसादृश्याद् वज्रता। तथा च वज्रस्य वीर्यरूपत्वात् त्रिष्टुभोऽपि वीर्यतया त्रिष्टुबात्मकेन 'वीर्येणैव' हेतुना 'अस्मिन्' पुरुषशिरसि 'वीर्यं दधाति' ॥ २४ ॥

चित्तं देवानां मुदगादित्यस्याभिहोममन्त्रस्य पूर्वेणार्द्धेनैकाहुतिः क्रियते, अपरेण चान्या; अत एव कात्यायनः,— "चित्तं देवाना मित्यर्द्धर्च्चेन स्रुवाहुतिरिति *। तत्र पूर्वार्द्धर्च्चसाध्या माहुतिं दर्शयति— "स वा अर्द्धर्च्च मिति। 'सः' खल्वध्वर्युः 'अर्द्धर्च्च मनुद्रुत्य', स्वाहाकारेणैका माहुतिं सम्पादयेदित्यर्थः। ननु किमर्थ मर्द्धर्च्चे स्वाहाकरण मित्यत आह— "अस्थि वा ऋगिति। ऋचोऽस्थ्यात्मकत्वं पादबन्धेन दार्ढ्ययोगात्। ऋचो दार्ढ्यं तैत्तिरीयकेऽधीयते— "यदृचा तद् दृढ मिति †। तथाच सति ऋचो विभागेन तद् 'इदं' पुरुषसम्बन्धि 'शीर्षकपालम्' 'विहाप्य' विभिद्य। "ओ हाक् त्यागे" ‡, ण्यन्तस्य ल्यपि रूपम्। 'शीर्ष्णः' शिरसोऽन्तरे 'यदिदम्' अत्र विद्यमानं 'वीर्यम्' 'तदस्मिन्निदधाति'; आज्यस्वाहाकारयोर्वीर्यात्मकत्वादित्यर्थः ॥ २५ ॥

अथोत्तरार्द्धर्च्चसाध्या माहुतिं दर्शयन् तत्राप्युपयोग माह— "अथेति। "इदं तदिति। पूर्वम्, अन्तरे वीर्यनिधानार्थं कपाल-

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. १८।

† तै० सं० ६. ५. १०. १२।

‡ जु० प० ८ धा०।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

भेदनात्, पुनः 'तत्' 'कपालं' 'सन्धाय' शिरस उपरितनं 'वीर्यम्' अत्र निहितवान्, "स वा अर्द्धर्चं मनुद्रुत्येत्यादिना * सूचितम्॥ ॥ २६ ॥

मन्त्रं दर्शयन् व्याचष्टे— "चित्रं देवाना मिति †। 'एषः' उपधीयमानः 'पुरुषः', 'असौ' परिदृश्यमानः 'आदित्यः' खलु ; आदित्यस्य सर्वात्मकत्वात्। आदित्यमण्डलञ्च 'देवानां' रश्मीनां 'चित्र मनीकं' समुदायः। तथा सति 'अस्य' पुरुषस्योपधाने 'तदेतत् चित्रं देवानां मनीकन्' 'उदेति'; अत उच्यते—"चित्रं देवाना मुदगादनीकम्"–'इति', मन्त्रेणेत्यर्थः ‡। "चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः"–'इति', एवमित्रादि देवताग्रहण मन्येषा मप्युपलक्षणम्। उभयान् प्रत्यस्य प्रकाशकत्व साधारण्यादिति दर्शितम्— "उभयेषा मिति। "उद्यन् वा इति। उदयमानः सन् 'एत्रः' आदित्यः 'इमान्' पृथिव्यादीन् लोकान् 'आपूरयति' प्राणैः समर्थयति, चेष्टयतीत्यर्थः। एतच्च तैत्तिरीयके श्रूयते— "असौ य आपूर्यति, स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति"–इति §। अत उक्तम्— 'आप्राः'–इति, "प्रा पूरणे" ‖, लिटि रूपम्। "सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च"–'इति', अनेन स्थावरजङ्गमात्मकस्य सर्वस्य जगतोऽयं सूर्यश्चेष्टकत्वेन अन्तर आत्मेति विवक्षित मित्याह—"एष ह्रीति। 'जगत्' गच्छत्, जङ्ग-

---

* एतत्पूर्वस्या मेव कण्डिकायां (३७५ पृ०) द्रष्टव्यम्।

†, ‡ वा० सं० १३. ४६।

§ तै० आर० १. १४. १. ३।

‖ अदा० प० ७७ धा०।

5076

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

मात्मकं जगत्; तिष्ठत्, स्थावरात्मकम्। "अन्येभ्योऽपि दृश्यते"-इत्यत्र * "द्युतिगमिजुह्वोतीनां द्विर्वचनम्"-इत्यनुशासनात् † क्विपि द्विर्वचने जगदिति भवति ॥ २७ ॥

अभिहोमानन्तर मुपहितानां पुरुषशिरःप्रभृतीनां पशुशिरसा मुत्सर्गनामकैर्मन्त्रैरुपस्थानं विधत्ते— "अथेति ‡। विहितमन्त्रसाध्यस्योपस्थानस्य प्रयोजनाभिधानं प्रतिजानीते— "एतद्वा इति। 'एतत्' खलु प्रयोजन मित्यर्थः। तदेव दर्शयति — "यत्रैतानिति। 'यत्र' यस्मिन् प्रस्तावे 'प्रजापतिः' 'एतान्' पुरुषमुख्यान् 'पशून्' आलब्धु मैच्छत्, तदा 'आलिप्सग्रमानास्ते अशोचन्'; आलम्भस्य शोकहेतुत्वात्। ततः 'तेषां' 'शुचं' शोकरूपं पापम् 'एतैः' वक्ष्यमाणैः उत्सर्गमन्त्रैः अपहतवान्। 'तथैव' 'अयम्' अपि यजमानः एतेनोपस्थानेन 'एषां' शोकरूपं पापम् 'अपहन्ति'। "मयु मारण्य मनु ते दिशामीत्यादिना § आरण्यपशूत्सर्गप्रतिपादनेन तेषा मुत्सर्गत्वम्; शोकोत्सर्गहेतुत्वाद्वा ॥ २८ ॥

अथ पश्चाना मपि शीर्षाणा मुपधानानन्तरम् उत्सर्गमन्त्रैरुपस्थान मिति स्वकीयं मतम्; तथैवोक्तत्वात्। अपरे पुनरत्रानुष्ठानक्रमे किञ्चिद्वैषम्य माचक्षते। तन्मतं दूषयितु मनुवदति — "तद्वैक इति। तथा कुर्व्वताञ्च तेषा माशय माह— "नेदिति। पूर्व मुपहितस्य पशोः शोक मुत्सारित मभिलक्ष्यैवो-

---

* पा० सू० ३. २. १७८।

† पा० ८. १. १४ सू० वा०।

‡ का० श्रौ० सू० १७. ५. १६।

§ तै० सं० ४. २. १०. १।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

त्तरपश्वोरुपधानं स्यात्, अतस्तन्माभूदिति तथा कुर्वन्ती-त्यर्थः। तन्मतम् दूषयति— "ते हेति। तथाविधाभिप्राय-वन्तस्ते खलु याज्ञिकाः शोकरूपं पाप मभिलक्ष्यैव 'उप-दधति'। यतः 'पूर्वस्य' पूर्वपशोः 'यां शुच मुत्सृजन्ति', 'ताम्' एव 'उत्तरेण सह उपदधति'; निवृत्तसजातीयानुवृत्तिभावा-दित्यर्थः॥ २९॥

अथैतेषा मेवोपस्थाने केषाञ्चिच्छाखिनां प्रकारविशेषं दूषयितु मनुवदति— "विपरिक्राम मिति। पशूनां 'शुच मूर्ध्वा मुत्सृजाम इति', केचिद् विपरिक्रम्य विपरिक्रम्योपति-ष्ठन्ते; उत्क्रमणपूर्वकत्वाद्विपरिक्रमणस्येति। तथोपस्थाने शोकः ऊर्द्ध्व एवोत्सृष्टो भवतीति तेनोपतिष्ठन्त इति भावः। तदपि दूषयति— "ते ह ते इति। तथाविधाभिप्रायवन्तः 'ते' शोकरूपं पापम् 'अनूद्यन्ति' विपरिक्रमणार्थ मुद्गमने कृते शोकं प्रत्यनुगतवन्तो भवन्ति। अतो न तथा कुर्यात्। कथं तर्हि शोक ऊर्द्ध्व मुत्सृष्टो भवतीति तत्राह— "ऊर्द्ध्वो हीति। 'एतेन' उपधानलक्षणेन 'कर्म्मणा' 'ऊर्द्ध्वः' अद्ध्वर्युरिति; उत्तरोत्तर मेतेषां शिरसा मुपधानात्। अतस्तेनैवम् 'ऊर्द्ध्वाम् उत्सृजन्ति'। व्यत्ययेन बहुवचनम्, प्रयोगबहुत्वापेक्षं वा॥ ३०॥

अग्नेर्बहिर्देशे शोक मुत्सृजेदित्याह— "बाह्येनेति। अग्ने-र्बाह्यदेशेनोपलक्षिते शुच मुत्सृजेदित्यर्थः। 'अग्नि मिति, षष्ठ्यर्थे द्वितीया व्यत्ययो द्रष्टव्यः। "इमे वै लोकाः'-इत्य-स्याय मर्थः— अग्नेः प्रजापत्यात्मकत्वेन 'तत्' पृथिव्यादिलोका-त्मनोत्पन्नलात् तस्य बहिर्देशे शोकोत्सर्जनेन 'लोकेभ्यः' एव

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

शोको 'बहिर्द्धा' भवतीति। बाह्येनैवाग्नि मित्यनेनाग्नि-प्रदेशव्यतिरिक्तदेशे विधानाद् वेदिमध्येऽपि स्यादित्यत आह—"बहिर्वेदीति। वेद्या बहिः। "अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या"-इति * अव्ययीभावसमासः। बहिर्वेदि शोकोत्सर्गे वेद्याः कृत्स्न-पृथिव्यात्मकत्वात् तस्या बहिरेव शोक उत्सृष्टो भवतीति दर्शितम्— "इयं वा इत्यादिना। 'उदङ्' उत्तरस्यां दिशि वक्ष्यमाणा मयुप्रभृतयः पशवोऽवतिष्ठन्त इति तत्र शोकनिधा-नाय उदङ्मुखस्तिष्ठन्नुत्सृज्यदित्याह— "उदङ् तिष्ठन्निति ॥ २१ ॥

उत्सर्गमन्त्रैरुपस्थानम्, तत्र स्वाभिमतप्रकारं, देशविशेषम्, अर्द्धर्चैरवस्थानविशेषञ्च प्रदर्श्य, उपधानक्रमेणैव पुरुषस्य शोकं पूर्व मुत्सृजेदित्याह— "पुरुषस्येति †। तत्र मन्त्रविशेषं प्रदर्शयन्, पदशो विभज्य व्याचष्टे— "इमं मा हिंसीरिति ‡। "द्विपादिति। "सङ्ख्यासुपूर्वस्येति § पादशब्दान्त्यस्य लोपः। 'हिरण्यशकलैर्वा एष सहस्राक्षः' इति, सहस्रशब्दो बहुत्व-स्योपलक्षणार्थः; हिरण्यशकलाना मत्र सहस्रसङ्ख्याना मभा-वात्। अथवा उत्तरत्र सहस्रसङ्ख्याकैर्हिरण्यशकलैः प्रोक्ष्य-माणत्वात्, तदभिप्रायेण सहस्रसङ्ख्या। हिरण्यशकलानां प्रका-शकत्वेनाक्षित्वोपचारः— "आत्मा वै तनूरिति। तेनाधिष्ठित-त्वादित्यर्थः। स्पष्ट मन्यत् ॥

---

* पा० सू० २. १. १२।

† का० श्रौ० सू० १७. ५. १६।

‡ वा० सं० १३. ४७।

§ पा० सू० ५. ४. १४०।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

मन्त्रस्याय मर्थः— हे 'अग्ने!' 'हिरण्यशकलैः' 'सहस्राक्षः' 'मेधाय' 'चीयमानः' त्वं पशूनां मध्ये 'द्विपादम्' 'इमं' पुरुषं 'मा हिंसीः'। यदि तव भक्ष्यापेक्षास्ति, तर्हि 'आरण्यम्' 'किम्पुरुषम्' उत्सृजामि, 'तेन' किम्पुरुषेण 'आत्मानं' 'पोषयत्' 'संस्कुरुष्व'। 'ते' सम्बन्धिनी 'शुक्' 'ऋयु'' प्राप्नोतु ॥ ३२ ॥

अथाश्वस्य शीर्षोत्सर्गमन्त्रं प्रदर्शयन्, पूर्ववद् व्याचष्टे— "अथेति *। "कनिक्रदो वा एष इति। 'एषः' अश्वः 'कनिक्रदः' अत्यर्थं क्रन्दिता 'वाजिनेषु' वेगवत्सु 'वाजी' अत्यर्थं वेगयुक्तः, अतो युक्तं कनिक्रद मितीत्यर्थः ॥

'गौरः' सिंहः। स्पष्टार्थ मन्यत् † ॥ ३३ ॥

अथ गोः शीर्षोत्सर्गमन्त्रं प्रदर्शयन् व्याचष्टे— "अथ गोरिति ‡। "साहस्रो वा इति। गौरिति यत् 'एषः' 'साहस्रः' सहस्राक्षः, सजातीयधेनुद्वारा शतसङ्ख्याकक्षीरधारासम्पन्नः। अत एव 'उत्सः'। कुतः? तस्यानेकजलधारावाहित्वादस्य चानेकक्षीरधारावाहित्वात् उत्स इवोपचारः। "घृतं वा एषेति। 'अदितिः' अखण्डनीया, अदीना वा 'एषा' गौः, 'जनाय' 'घृतं दुहे' क्षीरादिद्वारा तस्य सम्पादनात्। अत्रापि सजातीयधेनुद्वारा घृतदोहनम्। तदपेक्षं वात्र स्त्रीलिङ्गम्। 'दुह इति "लोपस्त आत्मनेपदेष्विति § तकारलोपः। स्पष्ट मन्यत् ‖ ॥ ३४ ॥

---

*, ‡ का० श्रौ० सू० १७. ५. १६।

† वा० सं० १३. ४८।

§ पा० सू० ७. १. ४१।

‖ वा० सं० १३. ४९।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

"अथावेरिति । शोकोत्सर्गमन्त्रं प्रदर्शयन् व्याचष्टे—"उभयेषां हैष इति *। 'एषः' अविरूपः पशुः 'उभयेषां पशूनां' 'द्विपदां' मनुष्याणाम्, 'चतुष्पदाम्' अश्वादीनाञ्च त्वग्रूपम् भवति; स्वकीयत्वचा तेषा माच्छादनात्। मनुष्यास्तावच्छीतनिवारणायाविजेन कम्बलेन शरीर माच्छादयन्ति। चतुष्पादोऽश्वा बलीवर्दाश्च स्वभारवहने मार्दवाय पृष्ठे कम्बलेनाच्छादिता भवन्ति। "एतद्वेति। 'त्वष्टा' प्रजानां निर्माणादेव प्रजानां मध्ये 'एतद्रूपम्' अविरूपम् पशुं 'प्रथमं' 'विचकार' उत्पादितवान्। अत उक्तं "त्वष्टुरिति। विशदार्थ मन्यत् † ॥ ३५ ॥

अथाजस्य मन्त्रं दर्शयन् व्याचष्टे— "अथेति। "यद्वै प्रजापतेः शोकादजायतेति। 'यत्' तेनाग्नेरेव शोकादजायत, तस्य तदात्मकत्त्वात्; अत एव प्रागुक्तम्— "अग्निर्वा एषोऽग्नेरध्यजायतेति। "प्रजापतिर्वा इति। सर्वोत्पादकत्वात् 'प्रजापतिर्जनिता' खलु। स जातो अजः प्राक् प्रजापति मपश्यत्, अत उक्तं "सोऽपश्यदिति ‡। "प्रकृत्यान्तःपाद मव्यपरे"—इति § प्रकृतिभावात्, "एङः पदान्तादतीति ‖ पूर्वरूपत्वं न भवति। "तेन देवा इति। अजस्य वागात्मक-

---

* का० श्रौ० सू० १७. ५. १६।

† वा० सं० १३. ५०।

‡ मूले तु 'सोऽपश्यत्' इत्येव मद्दृष्टसर्वपुस्तकेषु।

§ पा० सू० ६. १. ११५।

‖ पा० सू० ६. १. १०६।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

त्वम् ; तज्जन्यत्वात् । तत् पुनः प्रागुक्तम्— "वाचोऽज मिति । 'देवाः' खलु 'अग्रे' वाच मिमा माश्रित्य देवत्व माप्नुवन् । 'वाचः' इति ल्यब्लोपे पञ्चमी * । स्तोत्रशस्त्रादिरूपया वाचा यज्ञनिष्पत्तेः, यज्ञस्य च देवत्वप्राप्तिहेतुत्वाद् वाच माश्रित्य देवत्वं प्राप्नुवन्नित्यर्थः † ।

"उपमेध्यास इतीति । मेधार्हाः यज्ञार्हाः इत्यर्थः । "अज्जसेरसुगिति ‡ असुगागमः । शरभो नाम सिंहघातकः कश्चिन्मृगविशेषः § । स्पष्ट मन्यत् ॥ ३६ ॥

अथानुद्दिष्टानां मयुप्रभृतीनां पशूनां शोकादेवोत्पत्तिम्, ब्राह्मणस्य तदभक्ष्यताञ्च दर्शयन्, दिग्विशेषे तेषां निधान माह — "तदाहु रिति ‖ । 'तत्' तदा, पश्वालम्भानन्तरम्, 'प्रजापतिः' 'एतेषां' पुरुषादीनां 'पशूनां' 'यां शुचं' पशुपापरूपा मपहतवात्, 'ते' एव 'एते' मयुप्रभृतयः 'पञ्च पशवो' भवन्ति । 'तत्' तत्र पशुविषये वेदविदः 'आहुः', अतः 'ते' पशवः 'उत्क्रान्तमेधाः', तस्यैवार्थप्रदर्शनम् 'अमेध्या इति, एतस्यैव विवरणम् 'अयज्ञिया इत्यपि । अतश्च 'तेषां' मध्ये क मपि पशुं 'ब्राह्मणो नाश्नीयात्' । तथाविधाननाद्यान् पशून् 'एतस्यां दिशि' । एतस्या मिति अभिनयेनोत्तरदिशो निर्देशः । तत्र

---

* पा० १. ४. ३१ सू० १, २ वा० ।

† वा० सं० ३. ५१. ।

‡ पा० सू० ७. १. ५० ।

§ "शरभोऽष्टापदस्त्वंगविशेषः सिंहघाती"—इति वा० स० भा० महीधरः ।

‖ का० श्रौ० १७. ५. २० ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

निदधाति। 'तस्मात्' 'एतस्याम्' उत्तरस्यां 'दिशि' 'पर्जन्यः' 'न वर्षुकः' न वर्षति, 'यत्र' 'एते' पशवोऽवतिष्ठन्त इति कृत्वेत्यर्थः। उत्तरस्यां दिशि क्वचिन् मरुभूमौ पर्ज्जन्यो न वर्षतीति प्रकृता मृगा अपि तत्रैव प्रचुरा इति सिद्धम्॥ ३७॥

उपस्थानानन्तरम्, पुनरग्निसमीप मागत्योपतिष्ठत इत्याह —"प्रत्येत्येति *। तत्र कारणम् प्रतिजानीते— "एतद्वा इति। "एतदयथेति। 'अग्नौ' 'सामिचिते' अर्द्धचिते। 'बहिर्वेद्येति 'यत्', 'तत् कर्म' यथायथम्, यथास्वम्; 'अयथायथम्' यथायथं न भवतीत्यर्थः, तथा कृतवान् भवति। अत उपस्थानेनाहिंसार्थं 'तस्मै' 'अग्नये' 'एतत्' निह्नवनं करोति। निह्नवन मपनयः †, बहिर्वेदिगमननिबन्धन मपराधं परिमार्ष्टीत्यर्थः॥

उपस्थानमन्त्र आग्नेयो गायत्रोऽनिरुक्तो यविष्ठशब्दयुक्तश्च भवेदित्याह— "आग्नेय्येत्यादिना। अग्नेर्गायत्रत्वं षष्ठकाण्डे प्रदर्शितम् ‡। "अनिरुक्तयेति। अविस्पष्टदेवतया। यत्र देवताविशेषवाचकं पदं नास्ति, तदनिरुक्तम्। 'यविष्ट'-शब्दस्तु गुणवचनः, न पुनरिन्द्रादिशब्दवत् कस्यचिद्देवताविशेषस्य वाचकः। अनिरुक्तत्वादेवास्याग्नेयत्वम्। अनिरुक्तो मन्त्र आग्नेयः प्राजापत्यो वा भवतीति अनिरुक्तस्य सर्वत्वम्, साधारण्यात्; तत् पुनर्दैवताविशेषाप्रतिपादकत्वात्।

---

* का० श्रौ० सू० १७. ६. १।

† अत्र नानापुस्तकेषु नानाविधाशुद्धपाठा दृश्यन्ते।

‡ "तस्मादग्निर्गायत्र इति"—इति ६ का० १. १. १५।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

"एतद्वेति। 'अस्य' अग्नेः 'यविष्ठ इति यत् एतत्' पदम्, तत् 'प्रियं' 'धाम' नामधेयम्। अथाग्नौ यविष्ठपदप्रवृत्तिनिमित्तं दर्शयति— "यद्वा इति। यतोऽय मग्निर्विराड्रूपत्वात् 'इदं सर्वं' कृत्स्न मपि जगत् 'अयुवत' मिश्रितवान्, व्याप्तवानित्यर्थः। 'तस्मात्' असौ अग्निः 'यविष्ठः'। 'अयुवतेति "यु मिश्रणामिश्रणयोः"-इत्येतस्य* लङि व्यत्ययेन शब्विकरणे रूपम्। 'यविष्ट इति, "यु मिश्रणे" †, तस्य पचाद्यचि ‡, युवशब्दादिष्ठन्प्रत्यये § रूपम्। इष्ठन्प्रत्ययस्य तद्धितत्वात्, तद्धितानाञ्च प्रातिपदिकादित्यधिकारात्, प्रातिपदिकात् स्वाद्युत्पत्तेः। इदं सर्व मयुवत, तस्माद् यविष्ठ इत्यर्थः। प्रदर्शनमात्रे तात्पर्यम्, यु-धातोरिष्ठनि 'यविष्ठ'-शब्द इति ‖ प्रतिपाद्यते ॥ ३८ ॥

मन्त्रं व्याचष्टे—"त्वं यविष्ठेति ¶। हविरादेर्दातृत्वाद्यजमानो 'दाश्वान्'। "दाश्वान् साह्वानित्यादिना ** "दाशृ दाने"-इत्यस्माद् †† दाश्वान् शब्दो निपातितः। 'नृंःपाहीति "नॄन् पे"-इति ‡‡ नकारस्य रुः, "अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा"-

---

*, † अदा० प० २३ धा०।
‡ पा० सू० ३. १. १३४।
§ पा० सू० ४. ६. १५६।
‖ पा० सू० ५. ३. ६४।
¶ वा० सं १३. ५२।
** पा० सू० ६. १. १२।
†† भ्वा० उ० १८२ धा०।
‡‡ पा० सू० ८. ३. १०।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

इत्यनुनासिकादेशः * । 'शृणुधीति, "श्रुशृणुपॄकृवृभ्यश्छन्दसि" -इति † हेर्धिरादेशः । "रक्षा तोक मिति । 'रक्षेति "द्व्यचो-ऽतस्तिङः"-इति ‡ दीर्घः । 'त्मनेति "मन्त्रेष्वाङ्याद्रेरात्मनः"-इत्यादिलोपः § । हे 'यविष्ठ !' अग्ने ! त्वं 'दाशुषे' यजमानस्य । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ‖ । 'नॄन्' मनुष्यान् 'पाहि', 'नः' अस्माकं 'गिरः' स्तुतिरूपा वाचः 'शृणु' । न केवलं यजमानसम्बन्धिमनुष्यपालनं त्वया कार्यम्, अपि तु आत्मना सहितं 'तोकं' प्रजासन्ततिं 'रक्ष' 'इति' मन्त्रार्थः ॥ ३८ ॥

उपस्थानानन्तर मग्निं पश्चाद्भागेनारुह्य, स्वयमातृण्णां प्रदक्षिणीकृत्य, गत्वा, अपस्याख्या इष्टका उपदध्यादित्याह — "आरुह्याग्नि मिति ¶ । अपस्योपधाने प्रयोजनं दर्शयितुं तावदेतासा मबात्मकत्व माह— "आप एता इति । तत्प्रयोजन माह— "अथ वा इति । 'अथ' खलु आलम्भ-समये 'एतेभ्यः' पुरुषादिभ्यः 'पशुभ्यः' 'आप उत्क्रान्ता भवन्ति', अतश्चापस्याना मुपधाने तासा मबात्मकत्वात् एतेषु 'पशुष्वेव' 'अपः' निहितवान् भवति । तासां पशुशिरःसु अव्यवधा-नेनोपधान माह— "अनन्तर्हिता इति । एकैकस्मिन् प्रदेशे

---

* पा० सू० ८. ३. २ ।

† पा० सू० ६. ४. १०२ ।

‡ पा० सू० ६. ३. १३५ ।

§ पा० सू० ६. ४. १४१ ।

‖ पा० २. ३. ६२ सू० १ वा० ।

¶ का० श्रौ० सू० १७. ६. २ ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

पञ्च-पञ्चोपदध्यादित्याह— "पञ्च-पञ्चेति। पञ्च-पञ्च सर्वासु दिक्षूपधेया इत्याह — "सर्वत इति ॥ ४० ॥

प्रतिदिशं पञ्चाना मुपधाने विंशतिः सम्पद्यन्ते, तत्र याः पञ्चदश पूर्वा इष्टकाः, ता अपस्याख्या भवन्तीत्याह — "तया इति। पञ्चदशसङ्ख्याना मेवापस्यात्व मुपपादयति— "वज्रो वा इत्यादिना। अपां वज्रत्वं नैशित्याद्यर्थं तत्सेचनात् *। तदेव श्रूयते — "तस्मादिन्द्रोऽबिभेत्स प्रजापति मुपाधावच्छत्रुर्मेऽजनीति, तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति †। पञ्चदशस्य वज्रात्मकत्वं वीर्यवत्त्वात्। तत् पुनः प्रजापतेर्वीर्यवत्प्रदेशादुत्पत्तेः। अत एव श्रूयते— "उरसो बाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीतेत्यारभ्य, "तस्मात्ते वीर्यवन्तो (भवन्ति ‡) वीर्याद्ध्यसृज्यन्तेति §। यत एवम्, तस्माद्येन मार्गेण आपो यन्ति, तत्र पाप्मानं घ्नन्त्येव; अपां वज्रत्वात्। वज्र एव खलु तस्य भागस्य पाप्मान मपहन्ति। 'तस्मात्' पापहननादेव 'वर्षति' पर्जन्यः। 'वज्रः पाप्मानम्' 'अपहनत्' मपहन्तु 'इति' 'अप्रावृतः' एव 'व्रजेत्' ॥ ४१ ॥

अपस्याभ्यः पञ्चदशभ्य उत्तराः पञ्चेष्टका विद्यन्ते, ताः छन्दस्या इत्याह — "अथेति। छन्दस्याना मुपधानेन पशुसूक्तान्तमांसप्रतिनिधानं भवतीत्याह— "पशवो वा इत्यादिना। पशूनां

---

* अत्र हि सर्वेष्वेव मद्दृष्टेषु पुस्तकेषु अशुद्धः पाठः।

† तै० सं० २. ५. २. ३।

‡ तत्र संहितायामेतत् पदं नाधीयत इति ध्येयम्।

§ तै० सं० ७. १. १. ७।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

छन्दस्त्वं यज्ञसाधनत्वात् ; अथवा जगत्यानीतत्वात्। एतत्तैत्तिरीयके श्रूयते— "जगती मुदपतच्चतुर्द्दशाक्षरा सती, साप्राप्य न्यवर्त्तत, तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेताᳫ, सा पशुभिश्च दीक्षया चागच्छदिति *। "अन्न मु पशोर्मांस मित्यनेनान्नं पशव इत्येतदुपपादितम्। एवञ्च सति छन्दस्यानां पश्वात्मकत्वेन मांसरूपत्वात् आलम्भावसरे उत्क्रान्तानि मांसानि पुनरेतेषु प्रतिनिहितवान् भवति। तासा मप्यपस्यावदव्यधानेनोपधान माह— "अनन्तर्हित मिति। अपा मुदरमध्यवर्त्तित्वेन अन्तरत्वात् मांसानां ततो बाह्यत्वम्। तथैवापस्या अन्तराः, छन्दस्या बाह्या भवेयुरित्याह – "अन्तरा अपस्या इति। उक्तप्रकारेण पशुष्वापो मांसानि च सम्पादितानि ॥ ४२ ॥

नैतावता तेषां कार्त्स्न्यं सम्पद्यते ; किम्पुनस्ततोऽपि बाह्ययोस्त्वग्लोम्नोरपि कारणत्वेनान्नत्वात्। छन्दस्यानां चान्नात्मकत्वस्योक्तत्वात् उपधानेनैव तयोरप्युपधानं सम्पादित मिति, तदाह— "तदाहुरित्यादि। तत्रोत्तरं दर्शितम्— "अन्नं वाव पशोरिति। प्रकारान्तरेण पशूनां लोमसम्पत्ति माह— "अथो इति। कृष्णाजिनलोमानुवद्धया मृदा उखाया निर्माणात्, उखायाश्चाजालोमानि † सन्तीति, तान्येव पशूनां लोमानि भवन्ति। लोमाधारत्वेनोखाया अभिधानात् उखालोमानीत्यभिप्रेत्य "बाह्योखा भवतीत्यादिनोक्तस्यैवार्थस्योपपादनम् ॥

---

* तै० सं० ६. १. ६. ४।

† 'उखायां यानि लोमानि'—इति ज-पाठः।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

त्वग्लोमसम्पादने उक्तं पक्षद्वय मपि अभिमत मित्याह—"यदीति। 'यदि' 'इतरेण' अन्येन प्रकारेण तत्सम्पादनं भवति, तर्हि तथैवास्तु। अथ वा 'इतरेण' प्रकारान्तरेण यदि भवति, तर्हि तथैवास्त्विति, अन्योन्यापेक्षया उभयोरपीतरत्वम्। अपस्याद्युपधानेनान्नादिसम्पादनं केन विवक्षित मिति, तत्राह— "इति ह स्माह शाण्डिल्य इति। केनापि तेनाभिप्रायेणैव मुक्त मित्यत आह— "सर्वानेवेति। 'सर्वानेव पशून्' 'कृत्स्नान्' कार्त्स्न्येन 'संस्कुर्मः' सर्वावयवसम्पादनेन समृद्धान् 'कुर्मः' 'इति' अभिप्रायेण, तथोक्त मित्यर्थः॥ ४२॥

प्रकारान्तरेणाप्यपस्याना मुपधानं प्रशंसति— "यद्वेवेति। विस्रस्तावयवात् 'प्रजापतेः' 'आपः' 'आयन्' निर्गताः। ततः 'तासु' निर्गतासु 'अविशत्' अपविष्टवान् *। अपां निर्गमनेन दौर्बल्याद् गन्तु मक्षमः †, तथैवापविष्टवानित्यर्थः। ततश्चापवेशनसाधनत्वात् अपस्या 'विंशतिः' सम्पन्नाः। यद्यपि "तद्याः पञ्चदश पूर्वास्ता अपस्याः"-इत्युक्तम् ‡, तथापि छन्दस्यासाहित्येनात्र विंशतिरित्युक्तम्। सर्वासां वापस्याशब्देनाभिधानं भूयोलिङ्गात् "स्वृष्टीरुपदधातीतिवत् §। अथ वा "तद्या अस्येतेभ्यश्छन्दोभ्य आप आयन्निति ‖ वक्ष्यमाणत्वात्, सर्वा

---

* 'उपविष्टवान्'—इति ङ-पाठः।

† 'मक्षमो भूत्वा'—इति ज-पाठः।

‡ इहैव पुरस्तात् ४१-कण्डिकारम्भे (३८२ पृ०) द्रष्टव्यम्।

§ "स्वृष्टीरुपदधाति यथास्पृष्ट मेव अवरुन्धे"—इति तै० सं० ५. ३. ४. १६।

‖ इहैवोपरिष्टात ६१-कण्डिकायां (३६७ पृ०) द्रष्टव्यम्।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अप्यपस्या भवन्तीति। आपो निर्गमनावसरे 'अस्य अङ्गुलिभ्यो-ऽध्यस्रवन्'। निर्गच्छन्तीना मपा मस्य प्रजापतेः अन्ततो निर्गमनाद्, अङ्गुलीनां चान्तत्वादिति ॥ ४४ ॥

एवं सति "स यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसतेति। 'सोऽय मेव', 'सः' इदानीम् 'अग्निश्चीयते'। 'अथ' प्रजापतेः सकाशाद् 'याः' आपः निर्गताः, 'ता अपस्याः'। ततश्चैतासा मत्रोपधाने ततो निर्गता अप एव 'प्रतिदधाति' ॥ ४५ ॥

अथ क्रमेण तासा मुपधाने मन्त्रान् प्रदर्शयन् व्याचष्टे—"अपां त्वेमन्नित्यादिना *। यदा हि एष वायुरितश्चेतश्च वाति, तदा 'आपः' 'यन्ति' चलन्ति; अतश्च वायुरनेन यन्त्याप इति व्युत्पत्त्या 'एम' †। "इण् गतौ"–इत्यस्मात् ‡ "अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते"–इति § मनिन् प्रत्ययः। स च व्यत्ययेन करणे द्रष्टव्यः। "एमन्नादिषु छन्दसि पररूपम् वक्तव्यम्"–इति ‖ पररूपत्वम् ॥ ४६ ॥

"अपां त्वोद्मन्निति ¶। "यत्र ह्योति। आपो यत्र प्रदेशे उद-त्यस्तिष्ठन्ति, तत्र ओषधयो जायन्त इति, अधिकरणव्युत्पत्त्या 'अपा मोद्मन्नोषधयः'। "उन्दी क्लेदने"–इत्यस्मात् ** पूर्ववत्

---

* का० श्रौ० सू० १७. ६. २।

† वा० सं १३. ५३. १।

‡ अदा० प० ३५ धा०।

§ पा० सू० ३. २. ७५।

‖ पा० ६. १. ७० सू० वा०।

¶ वा० सं० १३. ५३. २।

** रु० प० १० धा०।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

मनिन् प्रत्ययः। छान्दसे अनुनासिकलोपे, गुणे च श्रोम्न-न्निति भवति। पूर्ववत् पररूपत्वम् * ॥ ४७ ॥

"अपां त्वा मिति †। "अभ्रं वा अपां भस्मेति। 'अभ्र" मेघः, स चाप्सु निर्गतासु निस्सारत्वादपाभ्भस्मेत्युच्यते। एवं भस्म मेघः। "भस्मन्निति "सुपां सुलुगित्यादिना ‡ सप्तम्या लुक्, "न ङिसम्बुद्ध्योः"–इति § न–लोपाभावः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

"अपां त्वायन इति ‖। "इयं वा अपा मयन मिति। सर्वा ह्यापः पृथिवी मधिष्ठायैव प्रवहन्तीति। "तद्या इति। 'तत्' तदा विस्रंसनावसरे खलु 'अस्य' प्रजापतेः 'एतेभ्यः' वाय्वादिभ्यो 'रूपेभ्यः' 'आपः' निर्गताः, तथाविधाः 'ताः' अप एव 'अस्मिन्' प्रजापतौ प्रतिदधाति। न केवल मपा मेव प्रतिधानम्, अपि तु 'एतेभ्यः' येभ्यः 'रूपेभ्यः' 'आपः' निर्गताः, तेषा मपि तदा निर्गतत्वात् तान्यपि पुनरस्मिन् योजयति ॥

उक्तमन्त्रसाध्योपधानाः पञ्चेष्टकाः पूर्वस्यां दिशि उप-दध्यात्। एवं वक्ष्यमाणमन्त्रसाध्योपधाना अपोष्टकाः पञ्च-पञ्च दक्षिणादिषु दिक्षु उपधेयाः ॥ ५० ॥

"अर्णवे त्वेति ¶। "प्राणो वा अर्णवः इति। अर्णो जलम्,

---

* इहैव ४६-कण्डीभाष्यशेषो द्रष्टव्यः।

† वा० सं० १३. ५३. २।

‡ पा० सू० ७. १. ३९।

§ पा० सू० ८. २. ८।

‖ वा० सं० १३. ५३. ५।

¶ वा० सं० १३. ५३. ६।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

तद्वान्। अर्णःशब्दात् मत्वर्थीये व-प्रत्यये "अर्णसो लोपश्च"-इति * सकारलोपः। अर्णवत्वं च प्राणेन जलस्य चीयमानत्वादिति ॥ ५१ ॥

"समुद्रे त्वेति †। "तदेष श्लोकोऽभ्युक्त इति। "मनसः समुद्राद्वाचाभ्रया देवास्त्रयीं विद्यां निरखनन्"-इत्यस्मिन्नर्थे 'एषः' वक्ष्यमाणो मन्त्रः 'अभ्युक्तः' इति प्रतिज्ञा। तत्र "ये समुद्रादित्यारभ्य, यत्र निर्वपणं दधुः"-इत्यन्तो मन्त्रः ‡। एतस्मिन् मन्त्रे स्वय मेव प्रकृतोपयोगीनि पदानि व्याचष्टे— "मनः समुद्र इति। 'समुद्रादिति पञ्चम्यन्तस्य पदस्यार्थो 'मनः'। तीक्ष्णाभिरभ्रिभिरित्यस्य वागर्थः— "वाक् तीक्ष्णाभ्रिरिति। 'निर्वपण मित्यस्य च 'त्रयी' ऋग्यजुस्सामलक्षणा 'विद्या' अर्थः। पुनः "तदेष श्लोक इत्युपसंहारः। अत उक्तप्रकारेण 'समुद्रो मन इति, मनस्येव 'ताम्' इष्टकां 'सादयति' ॥ ५२ ॥

"सरिरे त्वेति §। "वाग्वै सरिर मिति। सरणवत्त्वेन वाक् सलिलं खलु; अतो वाचि तां सादितवान् भवति ॥ ५३ ॥

"अपां त्वेति ‖। "तत्र ह्येति। 'तत्र' चक्षुषि, 'सर्वदेव

---

* पा० ५. २. १०६ सू० वा०।

† वा० सं० १३. ५३. ७।

‡ "ये समुद्रान्निरखनन् देवास्तीक्ष्णाभिरभ्रिभिः।
सुदेवो ऽग्रद्य तद् विद्याद् यत्र निर्वपणं दधुः॥"
—इतीहैव मूले (३८६ पृ०) द्रष्टव्यम्।

§ वा० सं० १३. ५३. ८।

‖ वा० सं० १३. ५३. ६।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

आप:' 'क्षियन्ति' निवसन्ति खलु, अतः 'चक्षुरपां क्षयः' ॥ ४५ ॥

"अपां त्वा सधिषीति * । अत्र 'अपां सधिः'—इति सधिशब्देन स्थान मुच्यते; श्रोत्रस्थान्तरार्द्रीभावात्। एतच्च तैत्तिरीयके श्रूयते— "तस्मादार्द्रा अन्तरतः प्राणा इति † ॥ ५५ ॥ ५६ ‡ ॥

"अपां त्वा सधस्थ इति § । 'सधस्थ' इति, "सध मादस्थयो-श्छन्दसि"—इति ‖ सह-शब्दस्य सधादेशः। आपोऽस्मिन् सम्भूय तिष्ठन्तीति अन्तरिक्ष मपां सधस्थम् ॥ ५७ ॥

"अपां त्वा योनाविति ¶ । "समुद्रो वा अपां योनिरिति । समुद्रस्य सकाशादपा मुत्पत्तेः 'अपां योनिः समुद्रः' ॥ ५८ ॥

"अपां त्वा पुरीष इति ** । "सिकता वा अपां पुरीष मिति । भुक्तस्य निस्सारोऽंशो लोके पुरीषशब्दवाच्यः; तद्वत् सिकताना मपि निस्सारत्वादपाम्पुरीषत्वम् ॥ ५९ ॥

"अपां त्वा पाथसीति †† । "अन्नं वा इति । 'पाथः' सारांशः, अन्नस्य तत्सम्पाद्यत्त्वेन तत्सारत्त्वादन्न मपाम्पाथः ॥ ६० ॥

"गायत्रेणेति ‡‡ । "गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामीत्यादिभिः

---

* वा० सं० १३. ५३. १० ।

† तै० सं० ६. २. ११. ८ ।

‡ वा० सं० १३. ५३. ११ ।

§ वा० सं० १३. ५३. १२ ।

‖ पा० सू० ६. ३. ९६ ।

¶ वा० सं० १३. ५३. १३ ।

** वा० सं० १३. ५३. १४ ।

†† वा० सं० १३. ५३. १५ ।

‡‡ का० श्रौ० सू० १७. ६. ३ ।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

पञ्चभिर्मन्त्रैः * उत्तरस्यां दिशि छन्दस्या उपदध्यात्। गायत्रेणे-त्यादिषु स्वार्थिकोऽण् प्रत्ययः। स्पष्टार्थ मन्यत् ॥ ६१ ॥

अथासा मपस्याना मङ्गुल्यात्मकत्व माह— "ता एता अङ्गुलय इति। "ता अस्याङ्गुलिभ्योऽध्यस्रवन्"-इत्युक्तत्वात् † 'ताः' अपस्याः 'अङ्गुलयः' इत्यर्थः। उक्त मेवाङ्गुल्यात्मकत्व मुपपादयति— "ताः सर्वत उपदधातीत्यादिना। तत्र 'नानोपदधातीति, पृथक्-पृथगुपदधाति, उपधानमन्त्राः पृथक्-पृथग् भवेयुरित्यर्थः। "सकृदिति। पञ्चानां पञ्चानां सकृत् सादनमन्त्रः; न तु उपधानमन्त्रवत् प्रतीष्टक मित्यर्थः। एवं च सति तदिष्टकानां स्वरूपं, समानसम्बन्धं करोति। 'तस्मात्' अङ्गुलयः पञ्च 'समानबन्धनाः' एकस्मिन्नेव हस्ते पञ्च-पञ्च सम्बध्यन्त इत्यर्थः ॥ ६२ ॥ २ [५. २.] ॥

इति श्रीसायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे
माध्यन्दिनशतपथब्राह्मणभाष्ये
सप्तमकाण्डे पञ्चमेऽध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन्।
पुमर्थांश्चतुरो देयाद् विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ ५ ॥

---

* वा० सं० १३. ५३. १६—२०।

† इहैव ४४-कण्डी (३८४ पृ०) द्रष्टव्या।

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ब्रह्माण्डं गोसहस्रं कनकहयतुलापूरुषौ स्वर्णगर्भम् ,
सप्ताब्धीन् * पञ्चसीरीं-†-स्त्रिदशतरुलताधेनुसौवर्णभूमीः ।
रत्नोस्रां रुक्मवाजिद्विपसहितरथौ सायणिः ‡ सिङ्गणार्यौ § ,
व्यश्राणीद्विश्वचक्रं प्रथितविधिमहाभूतयुक्तं घटञ्च ॥
धान्याद्रिं धन्यजन्मा तिलभव मतुलः स्वर्णजं वर्णमुख्यः ,
कार्पासोयं कृपावान् गुडकृत मजडो ‖ राजतं राजपूज्यः ।
आज्योत्थं प्राज्यजन्मा ¶ लवणज मनृणः शार्करं चार्कतेजाः ,
रत्नाढ्यो रत्नरूपं गिरि मकृत मुदा पात्रसात्सिङ्गणार्यः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्त्तक-
श्रीहरिहरमहाराजसाम्राज्यधुरन्धरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे
माध्यन्दिनशतपथब्राह्मणभाष्ये
सप्तमकाण्डे पञ्चमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५ ॥

॥ इति सप्तमकाण्डे चतुर्थप्रपाठकश्च समाप्तः ** ॥

---

* 'पञ्चाब्धीन्'—इति ठ-पाठः । † 'सप्तसीरीं'—इति ठ-पाठः ।
‡ 'सायणः' स्यात् ? § स्यात् 'सिङ्गनार्यौ' ?
‖ 'मजडं'—इति ठ-पाठः । ¶ 'प्राज्यबुद्धिर्'—इति ठ-पाठः ।
** इत उत्तर मिद्द क-पुस्तके "कण्डिकासङ्ख्या ७५"—इति, ख-पुस्तके-ऽन्त्यपत्रं नास्ति, ग-घ-पुस्तकयोः "कण्डिकासङ्ख्या १००"—इति । तत्र १ ब्रा० ३८ क०, २ ब्रा० ६२ क० ; तदासां सङ्कलनयास्मिन् प्रपाठके १०० कण्डिकाः सम्पद्यन्ते ॥

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ इति हस्तिघटं नाम सप्तमं काण्डं * समाप्तम् ॥

---

* अत्र सप्तमे काण्डे ब्राह्मणसङ्ख्या द्वादश। तत्र प्रथमे प्रपाठके ४, द्वितीये ४, तृतीये २, चतुर्थे २। एषु ब्राह्मणेषु कण्डिकाः ३६८। तत्र प्रथमे प्रपाठके १०८, द्वितीये १०५, तृतीये ८५, चतुर्थे १००। तदेतत्सर्वसङ्कलनयात्र काण्डे १२ ब्राह्मणानि श्रुतानि, तत्र च ३६८ कण्डिकाः सन्तीति सिद्धम्॥

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, NOS. 1201, 1202, 1213, 1237, 1255.

THE ÇATAPATHA BRĀHMAṆA

OF THE WHITE YAJURVEDA

WITH THE

COMMENTARY OF SĀYANA CR YA

EDITED BY

ĀCHĀRYA SATYAVRATA SĀMAŚRAMĪ. F. A. S. B., (HONY.)

Lecturer and M. A. Examiner of the Vedas in the University of Calcutta. Honourary Member and Member of the Philological Committee of the Asiatic Society of Bengal. Member and Moderator of the Vedic and the Philosophical Examinations of the Board of Sanskrit Examinations, Bengal, Behar & Orissa. Editor, Author, Commentator, Annotator, Compiler, Translator. & Publisher of different Vedic Works &c. &c.

VOL. VII. KANDA VII.

CALCUTTA:

Printed by Hitavrata Chattopádhyáya,
at the Satya Press, 27, Ghose Lane,
1910.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ शतपथब्राह्मणम् ॥

॥ शुक्लयजुर्वेदस्य माध्यन्दिनशाखीयम् ॥

श्रीमत्सायणाचार्यकृत-'वेदार्थप्रकाश'-नामभाष्येण
सहितम् ।

वङ्गदेशीयास्यायितिकसमितेरनुमत्या व्ययेन च,

सामश्रमीतियशोनामाचार्यसत्यव्रतशर्म्मणा

यथामति संशोध्य सटीक्य च सम्पादितम् ।

॥ ७ भा० । ७ का० ॥

(सप्तमकाण्डात्मकः सप्तमो भागः)

कलिकाता-राजन्वत्याम् ,

१८६७-संवत्समायां सत्ययन्त्रेण यत्नतो मुद्रितम् ॥

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ अथ सम्पादकोक्तिः ॥

अथैतस्य सप्तमकाण्डस्याभिधानं हस्तिघट मिति। क्वचित् पुस्तके 'हस्तिषट्'-इति च दृश्यते। त मनुसृत्य डा०-वेबर्-महाशयेन स्वकृतैतत्काण्डीयस्वल्पभूमिकायांष्टीप्पन्यां लिखितं हस्तिषट्शब्दबोधनम्, तद्यथा—

"The name of this káṇda is rather questionable the one above mentioned is taken from M. as the best authority. The other manuscripts in the Mádhyandina as well as the Kánva Cákhá call it Hastighata. Is hastin=one? hastishat=seven?"

परं न तत्र कि मपि प्रमाणं दर्शितम्, नापि किञ्चित् फलं तादृशपाठस्य प्रकाशितम्। षष्ठे काण्डे भस्मावहरणान्त मुखासम्भरणं विहितम्, विधास्यति चाष्टमे सोमयागशेषभूतं चयनव्यापारम्, इह तु सप्तमे सन्ति व्युदूहनादीनि चयन-पूर्वकृत्यानि।

तानीमानि तैत्तिरीयकसंहितायाः पञ्चमकाण्डीय-द्वितीय-प्रपाठकस्य तृतीयाद्यनुवाकेषु द्रष्टव्यानि, तत्तद्ब्राह्मणेषु च विशेषतः।

तस्यैतस्य सप्तमकाण्डस्य पाठान्तरादिसम्पादनाय सङ्गृहीताना मादर्शपुस्तकाना मेवं नामधेयानि कल्पितानि—

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

क = संवत्-१६६०-लिखितं २५-पत्रात्मकं पुस्तकं पूर्णम् ।

ख = स्वात्मपुस्तकसमकालिकम् हीनान्त्यकतिपत्र मपरपुस्तकम् ।

ग = डा०-वेबर्-सम्पादितं (खृ० १८४६-मुद्रितम्) पूर्णम् ।

घ = आजमेर-प्रकाशितम् (सं० १६५६-मुद्रितम्) पूर्णम् ।

ङ = आ० स० पु०,१६६१-संवल्लिखितम्, १३३-पत्रात्मकम् पूर्णम् ।

च = आ० स० पु०, ४८-पत्रात्मकम् , सं० १८६८-लि०, पूर्णम् ।

छ = आस्यायितिकसमितितो लब्धं (ग०इ०)८८-पत्रात्मकं पूर्णम् ।

ज = डा०-वेबरेणाविलुप्ताचराणि विचित्य ग--पुस्तके समाहृतम् ।

एष्वष्टस्वादर्शपुस्तकेषु प्रथमचतुष्कं मूलस्यापरचतुष्कं भाष्यस्येति विवेकः ॥

कालीकोठा-राजन्वती । सं० १६६७ । खृ० १६१० ।

श्रीसत्यव्रतशर्म्मा । (आवसथः, सामश्रमी, आचार्य्यश्च)

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अथ

शतपथब्राह्मणसप्तमकाण्डीय-
सूचीपत्राणि ।

॥ अथ प्रपाठकसूची ॥

अथ प्रथमः प्रपाठकः (गार्हपत्यञ्चेष्यन्— १ अ० १ ब्रा०) ... १ पृ०
अथ द्वितीयः प्रपाठकः (अथ दर्भस्तम्बमुप— २ अ० ३ ब्रा०) ... १२३
अथ तृतीयः प्रपाठकः (आत्मन्नग्निं गृह्णीते— ४ अ० १ ब्रा०) ... २२७
अथ चतुर्थः प्रपाठकः (कूर्म्मं सुपदधाति— ५ अ० १ ब्रा०) ... ३२५

॥ अथाध्यायसूची ॥

अथ प्रथमाध्यायः (गार्हपत्यं चेष्यन्— १ प्र० १ ब्रा०) ... १ पृ०
अथ द्वितीयाध्यायः (अथातो नैर्ऋतीर्— १ प्र० ३ ब्रा०) ... ७६
अथ तृतीयाध्यायः (चितो गार्हपत्यो— २ प्र० २ ब्रा०) ... १५१
अथ चतुर्थाध्यायः (आत्मन्नग्निं गृह्णीते—३ प्र० १ ब्रा०) ... २२७
अथ पञ्चमाध्यायः (कूर्म्मं सुपदधाति— ४ प्र० १ ब्रा०) ... ३२५

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ अथ ब्राह्मणसूची ॥

सङ्ख्या	ब्राह्मणनाम.	प्र० ब्रा०		अ० ब्रा०		पृष्ठे
१	व्युदूहनब्राह्मणम्.	१	१	१	१	१
२	प्रजापतिविस्रंसब्रा०	१	२	१	२	४६
३	नैर्ऋतिब्राह्मणम्.	१	३	२	१	७६
४	प्रायणीयब्राह्मणम्.	१	४	२	२	६८
५	दर्भस्तम्बब्राह्मणम्.	२	१	२	३	१२३
६	उदचमसब्राह्मणम्.	२	२	२	४	१३३
७	सोमब्राह्मणम्.	२	३	३	१	१५१
८	आतिथ्यब्राह्मणम्.	२	४	३	२	२००
९	अग्निग्रहणब्राह्मणम्.	३	१	४	१	२२७
१०	उपधानब्राह्मणम्.	३	२	४	२	२७८
११	तदेव	४	१	५	१	३२५
१२	पशुशीर्षोपधानब्राह्मणम्.	४	२	५	२	३६७

॥ ऋषिनामसूची ॥

ऋषिनाम.	प्र. ब्रा. क.	पृष्ठे
वामकक्षायणः	१. २. ११.	५२
शाण्डिल्यः	४. २. ४२.	३८४

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ अथ कण्डिकासूची ॥

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे	कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
अक्रन्निमं पितरो लोकं ...	२	अथ पुरुषशीर्ष मभिजुहोति	३७५
अग्ने तव श्रवो वय इति ...	१५८	अथ पुरुषशीर्षं मुन्नृह्णाति ...	३७१
अग्ने दिवो अर्ण मच्छा जिगासीति	८	अथ पुष्करपर्ण मुपदधाति ...	२२८
अग्ने यत्ते दिवि वर्च इति ...	७	अथ पूर्वार्द्धेन दक्षिणाम् ...	१०१
अग्ने युक्ष्वा हि ये तव ...	३३६	अथ प्रायणीयं निर्वपति ...	६८
अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीष मसीति	४	अथ यदन्तराहवनीयं च ...	५३
अथ गार्हपत्य ऽएवोषा ...	१५२	अथ याः पश्चोत्तराः ...	३८३
अथ गोः। इमꣳ साहस्रꣳ	३७८	अथ ये ऽएते द्वे यजुषी ...	५५
अथ जघनार्द्धेनोदीचीम् ...	१००	अथ रुक्म मुपदधाति ...	२३०
अथ जघनेन परीत्य। उत्तरतो	६	अथ रेतस्सिचा ऽउपदधाति	२८५
अथ तेनैव पुनः परीत्य ...	१०	अथर्त्तव्ये ऽउपदधाति ...	२८८
अथ दक्षिणतः। अभ्यावर्त्तस्व	१५६	अथ लोकम्पृणा मुपदधाति ...	११
अथ दक्षिणतो गाम् ...	३७३	अथ लोगेष्टका उपदधाति ...	१५४
अथ दक्षिणतोऽजम् ...	३७४	अथ विश्वज्योतिष मुपदधाति	२८७
अथ दर्भस्तम्ब मुपदधाति ...	१२३	अथ सत्यꣳ साम गायति ...	२२८
अथ दूर्वेष्टका मुपदधाति ...	२८१	अथ सर्पनामैरुपतिष्ठत इमे ...	२३६
अथ द्वियजुष मुपदधाति ...	२८३	अथ सर्वौषधं वपति। एतद्वै	१३५
अथ पश्चात्। अग्ने यत्ते ...	१५७	अथ साम गायति। एतद्वै ...	२३५
अथ पुरीषं निवपति ...	१२	अथ सिकता निवपति ...	४
अथ पुरुष मुपदधाति ...	२३२	अथ स्रुचा ऽउपदधाति ...	२४०

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
अथाजस्य। अजो ह्यग्ने ...	३८०
अथातः सम्पदेव। एकविंशति-	
रिष्टका नव यजूंषि ...	५४
अथातः सम्पदेव। चतस्रो ...	१६६
अथातोऽधिरोहणस्यैव ...	२०६
अथातो निरुक्तानिरुक्ताना मेव	१३९
अथातो नैर्ऋतीर्हरन्ति ...	७६
अथात्मानं विक्षयति ...	१०२
अथान्तरेणोदचमसं निनयति	८१
अथाविः। इम मूर्धायु- ...	३७९
अथाश्वं शुक्लं पुरस्तान्नयन्ति	२०३
अथाश्वस्य। इमं मा हिंसी-	३७८
अथाषाढ़ा मुपदधाति ...	२८९
अथासन्दीं शिक्यं ...	८०
अथास्यां सिकता आवपति	१३
अथास्यां पय आनयति ...	१४
अथाहवनीय एव पुष्करपर्णं	१५३
अथाहवनीयएवाप्यानवतीभ्यां	१५४
अथाहाग्निभ्यः प्रह्रियमाणेभ्यः	२०१
अथैतं साये भूतेऽस्मं ...	२०६
अथैते द्वे यजुषी	५५
अथैनं विक्षयति	९९
अथैन मतक्ष्णोति	६
अथैन मभिजुहोति	१२४
अथैन मुपविश्याभिजुहोति ...	२३८

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
अथैन मेजयति	३२८
अथैनं परिश्रिद्भिः परिश्रयति	४
अथैनं प्रसलव्यावर्त्तयति ...	३३७
अथैना आप्यानवतीभ्यां ...	१६५
अथैनां विमुञ्चति। अप्रदाहाय	१४
अथैनान् विमुञ्चति। आम्नातं	१०३
अथैनानुपदधाति	३७१
अथैना मभिजुहोति ...	३३५
अथैनौ सन्निवपति	१३
अथैषु हिरण्यशकलान् ...	३६९
अथोखा मुपदधाति ...	३३४
अथोत्तरतः। इष मूर्ज्जं मह्यं	१५७
अथोत्तरतोऽविम्। वरुत्रीं ...	३७४
अथोत्तरतोऽश्वम्। वातस्य ...	३७२
अथोत्तर मर्द्धर्चं मनुद्रुत्य ...	३७९
अथोत्तरवेदिं निवपति ...	१५९
अथोत्तराम्। अयं ते योनिः ...	९
अथोत्तरार्द्धेन प्राचीम् ...	१०१
अथोत्सर्गैरुपतिष्ठते ...	३७६
अथोदचमसान्निनयति ...	१३३
अथोपशयां पिष्ट्वा	३३४
अथोलूखलमुसले उपदधाति	३२९
अथोषान्निवपति। अयं वै ...	३
अथौदुम्बरी मुत्तरत उपदधाति।	
इन्द्रस्य त्वौजसा	२४२

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
अथौदुम्बरी मुत्तरत उपदधाति ऊर्ध्वं रस उदुम्बर ...	२४१
अद्यामोऽवसानं पृथिव्या ...	२
अपां गम्भनृत्सीदेति। एतद्वापां	३२७
अपां त्वा क्षये सादयामीति	३८६
अपां त्वा ज्योतिषि सादयामीति	३८५
अपां त्वा पाथसि सादयामीति	३८७
अपां त्वा पुरीषे सादयामीति	३८७
अपां त्वा भस्मन्त्सादयामीति	३८५
अपां त्वायने सादयामीति ...	३८५
अपां त्वा योनौ सादयामीति	३८७
अपां त्वा सदने सादयामीति	३८६
अपां त्वा सधस्थे सादयामीति	३८७
अपां त्वा सधिषि सादयामीति	३८६
अपां त्वेमन्त्सादयामीति ...	३८४
अपां त्वोद्मन्त्सादयामीति ...	३८५
अपाम्पृष्ठ मसि योनिरग्ने ...	२३०
अपेत वीत वि च सर्पतात इति	१
अयं सोऽग्निः। यस्मिन्त्सोमं	७
अर्णवे त्वा सदने सादयामीति	३८५
अश्वं चाविं चोत्तरत। एतस्यां	३७१
अषाढासि सहमानेति ...	२६१
अष्टाविष्टका उपदधाति ...	११
असुन्वन्त मयजमान मिच्छेति	७८
अस्थीनि वै परिश्रितः ...	५

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
आग्नेयीरन्वाह	२०३
आज्येन जुहोति	२३६
आत्मन्नग्निं गृह्णीते चेष्यन् ...	२२७
आप्यानवतीभ्या मभिमृश्य ...	२००
आप्यायस्व समेतु ते ...	१६६
आरुह्याग्निं जघनेन स्वयमातृण्णां	३८२
इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व जन्तुभिः	१६१
इषे राये रमस्व	३३५
इष्कर्त्तार मध्वरस्य प्रचेतसं	१६१
उत्तान मुपदधाति	२३३
उदचमसा भवन्ति	१३३
उदरमुखा। योनिरुलूखलम्	३३७
ऊर्जि गृहीतायाम्	३३१
ऊर्जोनपाज्जातवेदः	१६०
ऋचे त्वेतीह। प्राणो वा ...	३७०
ऋतावान मिति	१६२
एकविंशतिर्वेव परिश्रितः। यजुर्दाविंशं	५४
एकविंशतिर्वेव परिश्रितः। द्वादश मासा. पञ्च ...	१२

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
एतयोरुभयोर्गृहीतयोः ...	३३१
औदुम्बरं भवति। ऊर्ध्वे ...	६८
औदुम्बरे भवतः। ऊर्ध्वे ...	३३०
काण्डात् काण्डात् प्ररोहन्ती	२८२
काश्मर्यमयीं दक्षिणत उप- ...	२४०
कूर्म्मं मुपदधाति।	३२५
गां चाजं च दक्षिणत ...	३७२
गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामि	३८७
गार्हपत्यं चेष्यन् पलाश- ...	१
चतस्रः सीता यजुषा कृषति। तद्य इमे शीर्षंश्चत्वारो ...	१०३
चतस्रः सीता यजुषा कृषति। तद्यचतस्रषु	१०२
चतुर्भिः सन्निवपति। तद्यो	१३
चित स्थेति। चिनोति ह्येनाः	५
चितो गार्हपत्यो भवति ...	१५१
चित्रं देवाना मुदगादनीकं	३७६
तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्। तदस्मिन्नेतत् सर्वं ...	३३३
तं यत्र देवाः समस्कुर्वन्। तदस्मिन्नेतं प्राणं ...	२८२

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
तꣳ रुक्म ऽउपदधाति। असौ	२३३
तं वा ऽउपास्तमय मादित्यस्य	२०७
तं वा ऽएतम्। अत्र पञ्चपुच्छ-	६
तं वा ऽएतम्। इत ऊर्द्ध्वं प्राञ्चं	३३७
तं वै पञ्चपुच्छवन्त मेव सन्तम्	७
तꣳ हैके त्रिचितं चिन्वन्ति ...	५४
त ऽएतत् सत्यꣳसाम पुरस्ताद्	२२८
त ऽएतानि सर्पनामान्यपश्यन्	२३६
त ऽएते पशवः। तान्नानोप-	३७५
त ऽएते सर्वे प्राणा यदषाढा	२६०
तत् प्रादेशमात्रं भवति ...	३३२
तथैवैतद्यजमानः। आत्मानं	७७
तथैवैतद्यजमानः। यत् सत्यꣳ	२२८
तदग्रेण गार्हपत्यम् ...	२००
तदाहुः। कथ मस्यैता अहो-रात्राभ्या मुपहिता ...	१६३
तदाहुः। कथ मस्यैता अहो-रात्रैः सम्पन्ना अन्यूना ...	१६३
तदाहुः। कथ मस्यैतावात्मानौ	२८४
तदाहुः। कथ मस्यैताः पक्षाः	१५८
तदाहुः। कथ मस्यैताः पृथक्	१६३
तदाहुः। कथ मस्यैताः सर्वाः	१६४
तदाहुः। कथ मस्यैषा पक्षा	३३४
तदाहुः। कथ मेष पुरुषः ...	२८१
तदाहुः। कस्मादभिस्वयमातृण्ण	२६१

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
तदाहुः। कैतासा मसङ्ख्यातानां	१६४
तदाहुः। नैतस्य पुरुषस्य ...	२४४
तदाहुः। यत् प्रजा विश्वज्योतिः	२६१
तदाहुः। यत् प्रथमा मेव ...	२०१
तदाहुः। यदयं लोको गार्हपत्यो	५६
तदाहुः। यदसावेव ...	२८२
तदाहुः। यदाग्नेय रेतः ...	१६२
तदाहुः। यदिमा आप एतानि	३८३
तदाहुः। यद्योनिः परिश्रितो	१५३
तदाहुः। यद्रेतः सिकता ...	१६२
तदाहुः। यां वै तत् प्रजा ...	३८१
तदेतदन्नं सृष्ट्वा। पुरस्तात्	३६६
तदेष श्लोकोऽभ्युक्तः। तद्वै ...	३३१
तदेषा वै सा प्रतिष्ठा। यां ...	५१
तद्धैके। उभयत्वैव पलाश ...	१५२
तद्धैके ऽन्वाहुः। पुरीष्यासो	२०२
तद्धैकेऽपि। यद्येकः ...	३७०
तद्धैके। यं य मेव पशु मुप०	३७६
तद्यत् तत् सत्यम्। आप ...	२२६
तद्यदग्निस्य इति। बह्वो ...	२०२
तद्यदेते ऽअचोपदधाति ...	२८८
तद्याः पञ्चदशपूर्वाः। ता अपस्या	३८२
तद्वा ऽएतत् क्रियते। यद्देवा	
०—० नु अस्मात् ते ...	२६८
तद्वा ऽएतत् क्रियते। यद्देवा	
०—० नु तत् तमः ...	७६
तद्वा ऽएतत् क्रियते। यद्देवा	
०—० नु तानि ...	२०२
तद्वै योनिः परिश्रितः। उल्व-	६
तं देवा अग्नौ प्रावृञ्जन् ...	५०
त मभ्यनक्ति। दध्ना मधुना ...	३२६
त मुत्तरार्द्धे नाग्नेः अन्तरेण	२०४
तं पुष्करपर्णे ऽउपदधाति ...	२३१
तं प्रत्यञ्चं यन्तम्। एतां ...	२०४
तस्य गार्हपत्य एवायं लोकः	५२
तस्य यदधरं कपालम् अयं	३२५
तस्य शिर एवाहवनीयः। अथ	५३
तस्याय मेव लोकः प्रतिष्ठा	५०
तां वै प्रजापतिनोपदधाति ...	२७८
ता उत्तरवेदौ निवपति। योनि	१५८
ता उभय्य एकविंशतिः सम्पद्यन्ते	१२
ता उभय्यः षोडश सम्पद्यन्ते	१०२
ता एता अङ्गुलयः	३८८
ता एता एकव्याख्यानाः ...	१३८
ता एता दिशः। ताः सर्वत-	१५८
ता एता यजुष्मत्य इष्टकाः ...	१६५
ता एता यजुष्मत्य इष्टकाः ...	१५८
ता नाना मन्त्राभ्यां निवपति	१५३
तां न रिक्ता मवेक्षेत नेदिक्तां	१३
तान् पुरस्तात् प्रतीच उपदधाति	३६८

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्. पृष्ठं

तान्येतान्यन्योऽन्येन गृहीतानि ३३१
ताभिरेतां दिशं यन्ति ... ७८
ता मग्नौ प्रवृणक्ति । यथैवैनं ... ५१
तावब्रवीत् । उप मेतं ... २४१
तावस्यैताविन्द्राग्नी ऽएव बाहू २४३
ता वा ऽएतास्तिस्रोऽनुष्टुभः ५५
ता वै सायं प्रातरादधाति ... ५२
ता ह्येके परस्तादर्वाचीरुपदधाति ८०
तिसृभिः कृष्टे चाकृष्टे च वपति ।
०—० एतदन्नं दधाति ... १३६
तिसृभिः कृष्टे चाकृष्टे च वपति ।
०—० एतद् भिषज्यति १३८
तिसृभिस्तिसृभिर्ऋग्भिर्वपति ।
०—० एतदन्नं दधाति १३६
तिसृभिस्तिसृभिर्ऋग्भिर्वपति ।
०—० एतद् भिषज्यति १३७
तिस्र इष्टका उपदधाति । त्रिवृद् ८०
तिस्र इष्टका भवन्ति । आसन्दी ८१
तिस्रस्तिस्रः सीताः कृषति १०२
तेऽग्नि मब्रुवन् । न वा ऽइतोऽन्या ४६
ते चेतयमानाः । एतत् सामा० २३५
ते चेतयमानाः । एता इष्टका ७६
ते देवा अब्रुवन् । न वा ऽइतोऽन्या ४९
तेऽब्रुवन् । अन्नं वा ऽअयं प्रजापतिः ४९
तेऽब्रुवन् । उप तज्जानीत
यथास्मिन् पुरुषे ... २३५
तेऽब्रुवन् । उपतज्जानीत यथेदं
तमः पाप्मान- ७६
ते हैतस्मिंश्चोर्वेलयोरुपदधाति ३२९
ते ह्येके तिरश्च्या ऽउपदधाति २४३
त्रयोदशैता व्याहृतयो भवन्ति १२६
त्रिभिरुपतिष्ठते । त्रय इमे लोका २३८
त्रिभिरुपदधाति । त्रय इमे ३२९
त्रीन् कृष्टे चाकृष्टे च निनयति ।
०—० अपो दधाति ... १३५
त्रीन् कृष्टे चाकृष्टे च निनयति ।
०—० वृष्टिं दधाति ... १३४
त्रींस्त्रीनुदचमसान्निनयति ।
०—० अपो दधाति ... १३४
त्रींस्त्रीनुदचमसान्निनयति ।
०—० वृष्टिं दधाति ... १३३
त्वं यविष्ठ दाशुष इति ।
यजमानो ३८२

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवी मनु ... २३४
द्वादशभिर्ऋग्भिः कृष्टे वपति ।
०—० एतदन्नं दधाति ... १३६
द्वादशभिर्ऋग्भिः कृष्टे वपति ।
०—० एतद् भिषज्यति १३७
द्वादशसीतास्तूष्णीं कृषति १०२

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
द्वादशोदचमसान् कृष्टे निनयति। ०—० अपो दधाति ...	१३४
द्वादशोदचमसान् कृष्टे निनयति। ०—० वृष्टिं दधाति ...	१३३
द्वाभ्या मुपदधाति। द्विपाद्यज-	२३
ध्रुवासि धरुणेति। तस्योक्तो बन्धुः	३३
नमः सु ते निर्ऋते तिग्मतेज इति	७६
नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च ...	२३७
नानोपदधाति। ये नानाकामा	६५
निवेशनः सङ्गमनो वसूना मिति	८२
नोपस्पृशति। पाप्मा वै निर्ऋतिः	८०
पञ्चदशोदचमसान्निनयति। पञ्चदशभिर्ऋग्भिर् ...	१३८
पञ्चदशोदचमसान्निनयति। पञ्चदशो वै वज्रः ...	१३५
पयसि पुरुष मुपदधाति ...	३७२
पलाशशाखया व्युदूहति ...	२
पशुरेष यदग्निः। सोऽन्नं व ...	३३६
पशुशीर्षाण्युपदधाति पशवो	३६७
पश्चादग्नेः प्राङासीन. ...	२४०
पादमात्रो भवन्ति। अधस्पदं	७७
पावकवर्चाः शुक्रवर्चा इति ...	१६०

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
पुरीष्यासो ऽग्नय इति ...	८
पुरुषस्य प्रथम मुत्सृजति ...	३७७
प्रजापतिः प्रजा असृजत ...	४६
प्रजापतिरेषोऽग्निः। उभयं ...	१३६
प्रजापतिष्ट्वा सादयत्विति। ०—० समुद्रस्येमन्नित्यपां ह्वीमं	२७६
प्रजापतिष्ट्वा सादयत्विति। ०—० पृथिव्या ज्योतिष्मती मिति	२८७
प्रत्येत्य प्रायणीयेन प्रचरति ...	६८
प्रत्येत्याग्नि मुपतिष्ठते। एतद्वा ०—० सामिचित एतां ...	८२
प्रत्येत्याग्नि मुपतिष्ठते। एतद्वा ०—० सामिचिते वर्हिर्वेद्येति ...	३८१
प्रादेशमात्रे भवतः। प्रादेश-	३३०
प्राणं गृहीत्वाऽस्मादन्नमुदचिक्र-	३३१
बर्हिर्वेदिरियं वै वेदिः। आप्ता	१५५
बर्हिर्वेदिरियं वै वेदिः। आप्तो	१५५
बाहूऽअस्येते। ते नानोपदधाति	१०
बाह्येनाग्नि माहरति। आप्ता	१५४
बाह्येनाग्नि माहरति। आप्तो वा	१५५
बाह्येनैवाग्नि मुत्सृजेत्। इमे ...	३७७
ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति	२३२
भूरसीति। भूर्हीयं भूमिरसीति	२८०

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
मधुवाता ऋतायत ऽइति ...	३२६
मही द्यौ: पृथिवी च न इति	३२८
मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्य मिति	१४
मुखे प्रथमं प्रत्यस्यति ...	३७०
यदपस्या: पश्चपुरस्तादुपदधाति	२६०
यद्देव कूर्म्म मुपदधाति । प्राणो	३२७
यद्देव चिति गार्हपत्ये०—०प्राण:	१५१
यद्देव । चिति गार्हपत्ये०—०रस:	१५१
यद्देव । दर्भस्तम्ब मुपदधाति	१२३
यद्देव । दूर्वेष्टका मुपदधाति	२८१
यद्देव पशुशीर्षाण्युपदधाति । प्रजापतिर्वा	३६८
यद्देव पशुशीर्षाण्युपदधाति । या वै ता:	३६७
यद्देव पुरुष मुपदधाति ...	२३३
यद्देव पुष्करपर्ण ऽउपदधाति । इन्द्रो वै वृत्रं हत्वा ...	२३१
यद्देव पुष्करपर्ण ऽउपदधाति । प्रतिष्ठा वै पुष्करपर्णमियं	२६१
यद्देव पुष्करपर्ण मुपदधाति	२२६
यद्देव प्रोचति । हविर्वा एतत्	२०१
यद्देव रेतस्सिचा ऽउपदधाति	२८६
यद्देव लोगेष्टका उपदधाति	१५५
यद्देव विश्वज्योतिष मुपदधाति	२८७

कण्डिकाप्रतीकम् .	पृष्ठे
यद्देव व्यतिषजति । ०—० प्राण:	१५२
यद्देव व्यतिषजति । ०—० रस:	१५२
यद्देव सर्वनामैरुपतिष्ठत ...	२३७
यद्देव सर्वौषधं वपति । एतद्वा	१३७
यद्देव सिकता निवपति । अग्ने	४
यद्देव सिकता निवपति । प्रजा-	१६४
यद्देव स्रुचा ऽउपदधाति ...	२४१
यद्देव स्वयामातृण्णा मुपदधाति । प्रजापतिं	२७८
यद्देव स्वयमातृण्णा मुपदधाति । प्राणो वै	२७८
यद्देवात्मानं विस्रंसति । य ऽएवे-	१०३
यद्वेवापस्या उपदधाति ...	३८४
यद्वेवावघ्रापयति । अग्निर्देवेभ्य	२०५
यद्वेवावघ्रापयति । असौ वा	२०५
यद्वेवाषाढा मुपदधाति । वाग्वा	२८६
यद्वेवैता नैर्ऋतीर्हरन्ति । प्रजा-	७७
यद्वेवैते ऽअत्रोपदधाति ...	२८८
यद्वेवैनं विस्रंसति । एतद्वा ...	१०३
यद्वेवैन मभि जुहोति । शीर्षं	३७५
यद्वेवैन मभिजुहोति । एतद् वै देवा अबिभयु: ...	१२५
यद्वेवैन मभिजुहोति । एतद् वै देवा एतमात्मान ...	२३८

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
यद्वेवैन मभिजुहोति। एतद् वै यत्रैतं प्राणाः	१२४
यद्वेवैन मभिजुहोति। एतद् वै यान्येतस्मिन्नग्नौ ...	१२५
यद्वेवैनं परिश्रिद्भिः परिश्रयति	४
यद्वेवोखा मुपदधाति। यो वै स	३३४
यद्वेवोखायाम्। योनिर्वा ...	३६७
यद्वेवोदचमसान्निनयति। एतद्	१३४
यद्वेवोपतिष्ठते। अयं वै लोको	८२
यद्वेवोलूखलमुसले ऽउपदधाति	३३०
यद्वेवौषान्निवपति। प्रजापतिः	३
यस्यास्ते घोर ऽआसन् जुहोमीति	७
या इषवो यातुधानाना मिति	२३७
या ओषधीः पूर्वा जाताः ...	१३८
या प्रतेन प्रतनोषि। सहस्रेण	२८२
यास्ते ऽअग्ने सूर्ये रुचो ...	२८५
युनक्त सीरा वि युगा तनुध्वं	८६
ये वामी रोचने दिवो ...	२३७
राजानं क्रीत्वा पर्युह्य। अथास्मा	१५२
विपरिक्राम मुहैक ऽउपतिष्ठन्ते	३७७
विराड् ज्योतिरधारयदिति	२८५
विश्वस्मै प्राणायापानाय। व्यानायेति प्राणो वै ...	२८८

कण्डिाप्रतीकम्.	पृष्ठे
विश्वस्मै प्राणायापानाय। व्यानायोदानायेति ...	२८०
विष्णोः कर्म्माणि पश्यतेति	३३२
व्याममात्री भवति। व्याममात्रो	१३
शतं वो ऽअम्ब धामानि ...	१३८
स एषोऽग्निरेव वैश्वानरः ...	१६२
स काश्मर्यमयीं दक्षिणत- ...	२४२
सक्थ्यावस्यैते। ते नानोपदधाति	१०
स गृह्णाति। मयि गृह्णाम्यग्रे	२२७
स चतस्रः पूर्वा उपदधाति आत्मा	७
स चतस्रः प्राचीरुपदधाति	६
सजूरब्द इति चितिः ...	१२५
सञ्ज्ञान मसीति। समजानत	३
स दक्षिण मेवाग्रे युनक्ति। अथ	८६
स दक्षिणाद्वेनाग्नेः। अन्तरेण	१००
स पुरस्तादाहरति ...	१५५
सप्त प्रत्यस्यति। सप्त वै शीर्षन्	३६९
समुद्रे त्वा सदने सादयामीति	३८५
स यः स कूर्म्मोऽसौ स आदित्यः	३२७
स यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसत। ०—० अथ या अस्मात् ता	३८४
स यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसत ०—० अथ या सा प्रतिष्ठैषा	२७९

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
स यः स प्रजापतिर्व्यस्रंसत ।	
०—० तद्यदेषोखा ...	५१
स यत् कूर्म्मो नाम । एतद् ...	३६२
स यदमू मेवोपदध्यात् ...	२८४
स यदि संवत्सरभृतः स्यात् ।	३३६
स यन्नानूपदध्यात् । न हैतं ...	२८४
स योऽस्मात् प्राणो मध्यत उदक्रा-	५०
सरिरं त्वा सदने सादयामीति	३८६
सर्वौषधं भवति । सर्व मेतद्	१३७
सर्वौषधं भवति । सर्व मेव	१३५
स वै ऽआत्मान मेव विकृषति	१००
स वै कृष्टे निनयति । तस्मात्	१३३
स वै कृष्टे निनयति । प्राणेषु	१३४
स वै कृष्टे वपति । तस्मात् ...	१३६
स वै कृष्टे वपति । प्राणान् ...	१३७

कण्डिकाप्रतीकम्.	पृष्ठे
स शुक्रः स्यात् । तद्ध्येतस्य	१०६
स होवाच । यस्मानेन ...	२०५
सा यदषाढा नाम । देवाश्चा०	२८६
सीतासमरं । वाग्वै सीतासमरः	१२४
सेयं वामभृत् । प्राणा वै ...	२६०
सैषा त्रेधा विहिता । वागनुष्टुप्	५६
सैषा त्र्यहत्येव । ये वै हि ...	५६
सोऽग्ने हैं चिणाऽ श्रोणिम् ...	६८
सोऽब्रवीत् । अयं वाव मा धूर्वो	२८२
सोऽब्रवीत् । अयं वाव मा	
सर्वस्मात्	३३२
स्फ्येनाहरति । वज्रो वै स्फ्यः	१५५
स्वयमातृण्णा मुपदधाति ...	२७८
हिरण्यगर्भः समवर्त्ततागे ...	२३४

॥ समर्त्तव्यालोच्यवचनसूची ॥

अग्निर्देवेभ्य उदक्रामत् सोऽपः प्राविशत्, २का०, ४प्र०, १४ब्रा०,
अग्निर्वै महिषः, २, ३, २३,

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अग्निर्वै यम इयं यम्याभ्यां ह्रीदं सर्वं यतम्. १. ३. १०.

अग्नेरेतद् वैश्वानरस्य भस्म, यत् सिकता. १. १. ९.

अग्नेरेतद् वैश्वानरस्य रेतो यत् सिकता. १. १. १०.

अन्तरिक्षं वा अपां सधस्थम्. ४. २. ५७.

अन्नं वा अपां पाथः. ४. २. ६०.

अन्नजीवनं ह्रीदं सर्वम्. ४. १. २०.

अभ्रं वा अपां भस्म. ४. २. ४८.

अमृतं हिरण्य ममृत मग्निः. ३. १. १५.

अश्वं चाविं चोत्तरतः। एतस्यां तद्दिश्येतौ पशू दधाति ;
तस्मादेतस्यां दिश्येतौ पशू भूयिष्ठौ. ४. २. १५.

आग्नेयं वै घृतम्. ३. १. ४१.

आत्मन्नग्निं गृह्णीत. २. ४. १७.

आत्मा ह्येवाग्रे सम्भवतः सम्भवति. १. १. २१.

आपो वै पुष्करं तासा मियं पर्णम्. ३. १. ८.

इमे वै लोकाः सर्पाः, ते ह्यनेन सर्वेण सर्पन्ति यदिदं किञ्च.
३. १. २५.

इयं वा अपा मयनम्. ४. २. ५०.

ऊर्ग्वै रस उदुम्बरः. ३. १ ३८.

ऋतवो वै विश्वेदेवाः. १. १. ४३.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

एतद्वै रूपं (कूर्मरूपं) कृत्वा प्रजापतिः प्रजा असृजत , यदसृजता-
करोत् , तद्यदकरोत् तस्मात् कूर्मः. ४. १. ५.

एष उभे पृणक्ति ,—धूमेनामूं वृष्ट्येमाम्. २. ३. ३०.

एषा वै नैर्ऋतोर्दिङ् , नैर्ऋत्या मेव हि तद्दिशि निर्ऋतिं दधाति
स यत्र स्वकृतं वेरिणं श्वभ्रप्रदरो वा स्यात् , तदेना उप-
दध्याद् । यत्र वा अस्या अवदीर्यते , यत्र वास्या ओषधयो
न जायन्ते, निर्ऋतिर्हास्यै तद् गृह्णाति. १. ३. ८.

ओषधयो वा अपा मोद्म. ४. २. ४७.

ऋतं वै यमः. १. १. ३.

कश्यपो वै कूर्मस्तस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः काश्यप्य इति. ४. १. ५.

किम्पुरुषो वै मयुः ०—० गौर मारण्यम् ०—० गवय मारण्यम्
०—० उष्ट्र मारण्यम् ०—० शरभ मारण्यम् ०—० त एत
उत्क्रान्तमेधा अमेध्या अयज्ञियास्तेषां ब्राह्मणो नाश्नीयात्.
४. २. ३२—३७.

कैतासा मसङ्ख्यातानां सङ्ख्येति ? द्वे इति ब्रूयात् ; द्वे हि सिकते,
शुक्ला च कृष्णा च. २. ३. ४३.

को हि तद् वेद, यावन्त इमेऽन्तरात्मन् प्राणाः. १. ४. २.

गाञ्चाविञ्च दक्षिणतः । एतस्यां तद्दिश्येतौ पशू दधाति ; तस्मा-
देतस्यां दिश्येतौ पशू भूयिष्ठौ. ४. २. १६.

गा मविं प्रफर्व्यंञ्च पीवरीं प्रस्थावद्रथवाहन मित्येतद्धि सर्वं सीतो-
द्वपति. १. ४. ११.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

चक्षुर्वा अपां चयः. ४. २. ५४.

ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरग्निः. ३. १. १५.

तत्र गच्छ यत्र पूर्वे परेता इति. ४. १. ९.

तेषा मेक मन्न मुद्धरेत् तस्य नाश्नीयाद्यावज्जीवम्. २. २. १४.

त्रीन्त्समुद्रान्त्समसृपत् स्वर्गानितीमे वै त्रयः समुद्राः स्वर्गा लोकाः. ४. १. ९.

द्यौर्वा अपां सदनम्. ४. २. ५६.

द्राघीयो हि देवायुषं ह्रसीयो मनुष्यायुषम्. २. ३. १०.

द्वाभ्यां युनक्ति ०—० षड्गवं भवति, द्वादशगवं वा. १. ४. ६.

द्वे वै योनी इति ब्रूयाद्, देवयोनिरन्यो मनुष्ययोनिरन्यः. ३. २. ४०.

पशुरेष यदग्निस्तस्मात् पशुस्तिष्ठन् गर्भं धित्वानुपविश्य विजायते. ३. १. २.

पशुरेष यदग्निस्तस्मात् पशोः सुहितस्योत्तरः कुक्षिरुन्नततरो भवति. ४. १. ३८.

पुरुषस्य प्रथम मुत्सृजति ०—० द्विपाद्वा एष पशुर्यत् पुरुषः. ४. २. ३२.

प्रजापतिर्वा इद मग्र आसीदेक एव, सोऽकामयतान्नं सृजेय प्रजायेयेति स प्राणेभ्य एवाधि पशून् निरमिमीत. ४. २. ६.

प्रजापतिर्विश्वकर्मा. १. १. ४३.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

प्रजापतेर्विस्रस्तस्य यानि लोमान्यशीयन्त, ता इमाः (दूर्वाः) ओषधयोऽभवन्. ३. २. ११.

प्राचीप्रजनना वै देवाः, प्रतीचीनप्रजनना मनुष्याः. ३. २. ४०.

प्राणो वा अर्णवः. ४. २. ५१.

ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तादिति. ३. १. १४.

ब्रह्म वै पलाशः. १. १. ५.

ब्रह्म वै मन्त्रः. १. १. ५.

मनुष्या वा आपश्चन्द्राः. २. ३. २०.

मनो वै समुद्रः. ४. २. ५२.

य एवैषु त्रिषु लोकेषु सर्पास्तेभ्य एतन्नमस्करोति. ३. १. २८.

यदिमा आप एतानि मांसानि ०—० अन्नं वाव पशोस्त्वक्, अन्नं लोम. ४. २. ४३.

या ओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरेति. २. २. २४.

ये विद्वांसस्ते कवयः, ते सीरध युञ्जन्ति युगानि च वितन्वते. १. ४. ४.

येन रूपेण यत् कर्म कृत्वा विष्णुरन्नादोऽभवत्, तेन रूपेण तत् कर्म कृत्वान्नादोऽसानीति. ४. १. १२.

रसो वै कूर्मः ०—० यो वै स एषां लोकाना मप्सु प्रविद्धानां पराङ् रसोऽत्यक्षरत्, स एष कूर्मः. ४. १. १.

रसो वै दधि. ३. १. २८.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

वज्रो वा आज्यम्. ३. १. ३४.
वायुर्वा अपा मेम. ४. २. ४६.
विद्युद्वा अपां ज्योतिः. ४. २. ४९.
विशः पितरः १. १. १.

शिरो वै प्राणानां योनिः. ४. १. २२.
स्रोतं वा अपां सन्धिः. ४. २. ५९.

सत्यं साम गायति. २. ४. १७; ३. १. ३.
समुद्रो वा अपां योनिः. ४. २. ५८.
समुद्रो ह्येना मभितः पिन्वते. ३. १. ९.
स यः स कूर्म्मोऽसौ स आदित्यः. ४. १. ६.
सर्वेषा मु हैष देवाना मात्मा यदग्निः. ३. १. २५.
सह हैवेमावग्रे लोकावासतुः, तयोर्वियतोर्याऽन्तरेणाकाश आसीत्, तदन्तरिक्ष मभवत्. १. २. २३.
सिकता वा अपाम्पुरीषम्. ४. २. ५९.
सोऽब्रवीत्— अयं वाव मा धूर्वीदिति, यदब्रवीदधूर्वीन्मेति तस्माद् धूर्वा ; धूर्वा ह वै ता दूर्वेत्याचक्षते परोक्षम्. ३.२.१२.

हिरण्यं ह वै तद्धिरण्य मित्याचक्षते. ३. १. १६.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ अथ विषयसूची ॥

अग्निचयनारम्भः	१. १. १. ...	१५
अजशिरस उपधानमन्त्रस्तद्व्याख्यानादि.	४. २. २१. ...	४०२
अजस्य शोकोत्सर्गमन्त्रप्रदर्शनम्. ...	४. २. ३६. ...	४१०
अनडुन्मोचनमन्त्रतद्व्याख्याने. ...	१. ४. २१. ...	१२१
अनुद्दिष्टानां मयुप्रभृतीनां पशूनां ब्राह्मणाभक्ष्यतानिरूपणम्.	४. २. ३७. ...	४११
अनुमन्त्रणाभिमन्त्रणलक्षणे (भाष्ये) ...	१. ४. ४. ...	१०७
अनुष्टुप्सम्पद्वर्णनम्.	१. २. १६. ...	६७
अपस्याना मङ्गुल्यात्मकत्वसमाम्नानम्. ...	४. २. ६२. ...	४२२
अपस्यानां पञ्चदशेष्टकानामुपधानसूचनादि.	४. २. ४०. ...	४१४
अपस्येष्टकानां मन्त्रास्तद्व्याख्यानादिकञ्च.	४. २. ४६. ...	४१८
अभिमर्शनमन्त्रद्वयविधिव्याख्यानादि. ...	२. ३. ४६. ...	१६८
अभिमर्शनस्य सूददोहसाधिवदनात्मत्ववर्णनम्.	२. ३. ४५. ...	१६८
अभिहोममन्त्रावयवानां व्याहृतिरूपत्वम्.	२. १. ८. ...	१३१
अमन्त्रकं कर्षणविध्यादि.	१. ४. १४. ...	११७
अविशिरस उपधानमन्त्रस्तद्व्याख्यादि च.	४. २. २०. ...	४०१
अवेः शोकोत्सर्गमन्त्रप्रदर्शनम्. ...	४. २. ३५. ...	४१०
अश्वशिरस उपधानमन्त्रस्तद्व्याख्यादि च.	४. २. १८. ...	३६६
अश्वस्य शोकोत्सर्गमन्त्रप्रदर्शनम्. ...	४. २. ३३. ...	४०६
अषाढेष्टकाया उपधानविध्यादि. ...	३. २. ३२. ...	३१८
अषाढोपधानमन्त्रविधिव्याख्याने. ...	३. २. ३६. ...	३२२
आग्निकसौमिकयोः व्यतिषङ्गप्रदर्शनम्. ...	२. ४. १. ...	२०७

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

आतिथ्यहविष्कृदन्ते आहवनीयचिति-
संस्कारविधिः. ... ... २. ३. ४. ... १६८
आत्मन्यग्निग्रहणप्रकारोपदेशादि. ... ३. १. १. ... २४४
आहवनीयचितावूषाणां निवपननिषेधः. २. ३. ८. ... १७०
आहवनीयचितौ पुष्करपर्णोपधानविधिः. २. ३. ९. ... १७०
आहवनीयचितौ सिकतानिवपनविधिः ... २. ३. ११. ... १७३

इष्टकाचतुष्टयोपधानमन्त्राणां विधिव्याख्याने १. १. २२. ... २९
इष्टकासन्धिषु पुरीषनिवपनविध्यादि ... १. १. ३६. ... ४२
इष्टकाहरणसमये श्वेतस्याश्वस्य पुरतो नयनादि. २. ४. १०. ... २१६

उखोपधानविध्यादि. ... ... ४. १. २६. ... ३५७
उखोपधाने मन्त्रविधिस्तद्व्याख्यानञ्च. ... ४. १. ३०. ... ३५९
उख्यरूपेण संस्कृतस्याग्नेर्विराट्रूपप्रजा-
पत्यात्मकताप्रतिपादनारम्भः. ... १. २. १. ... ५७
उख्याग्नेर्गार्हपत्यचितिमध्ये निवपनविध्यादि. १. १. ३९. ... ४५
उत्तरवेदिनिवपनाद्युपदेशः. ... ... २. ३. २७. ... १८४
उपसर्शनसादनस्वदोहसां नैर्ऋतीषु निषेधः. १. ३. १२. ... ६१
उपहितपुरुषशिरस्यभिहोमविध्यादि. ४. २. २३. ... ४०३
उपहितानां पुरुषशिरःप्रभृतीनां पशुशिरसा सुत्सर्गनामकै-
मन्त्रैरुपस्थानविधिस्तन्मन्त्रविध्यादि च. ४. २. २८. ... ४०६
उलूखलमुसलयोरुपधानविध्यादि. ... ४. १. १२. ... ३४९

ऊषाणां निवपनविधिः. ... ... १. १. ६. ... १९
ऊषाविधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने. ... १. १. ८. ... २०

ऋग्यजुस्सामलक्षणप्रदर्शनम् (भाष्ये) ... ३. २. १६. ... ३०६
ऋतव्ययोरिष्टकयोरुपधानविधिः. ... ३. २. २९. ... ३१५

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

ऋतव्योपधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने. ... ३. २. २६. ... ३१५

कर्षणविधिस्तत्प्रकारोपदेशश्च. ... १. ४. ६. ... १११
कर्षणस्य मन्त्रविधिव्याख्याने. ... ... १. ४. १३. ... ११६
कूर्माभ्यञ्जनमन्त्राद्युपदेश:. ... ... ४. १. ३. ... ३३६
कूर्मेष्टकोपधानविध्यादि. ... ... ४. १. १. ... ३३८
कूर्मोपधानमन्त्रविधिस्तद्व्याख्यानादि. ... ४. १. ८. ... ३४४
कृष्टप्रदेशेऽपां निनयनानन्तरं वपनविधि: २. २. १६. ... १४३
कृष्टे क्षेत्रे उदचमसकरणविध्यादि. ... २. २. १. ... १४०

गार्हपत्यचिते: परिमाणविधानादि. ... १. १. ३७. ... ४३
गार्हपत्याग्नीध्रीयाहवनीयानां क्रमेण पृथिव्यन्तरिक्षद्युलोकात्मकत्वात् क्रमेणैव संस्कारस्य युक्तत्वेऽपि व्युत्क्रमेणानुष्ठानस्योपपादनम्. १. २. २३. ... ७३
गार्हपत्योपस्थानविधि:. ... ... १. ३. १६. ... ६६
गार्हपत्योपस्थानमन्त्रव्याख्याने. ... ... १. ३. २०. ... ६७
गो: शोकोत्सर्गमन्त्रप्रदर्शनम्. ... ... ४. २. ३४. ... ४०६
गोशिरस उपधानमन्त्रस्तद्व्याख्यादि च. ... ४. २. १६. ... ४००

चयननिष्पत्तये इष्टकाना मुपधानप्रकारोपदेश: १. १. १८. ... २७
चितिप्राचुर्यादिविधानम्. ... ... २. ४. ४. ... २११
चित्याग्निक्षेत्रमध्ये विकर्षणविध्यादि. ... १. ४. ७. ... १११
चित्याग्निरूपप्रजापते: निरुक्तानिरुक्तरूपेण परिमितापरिमितरूपेण च द्वैरूप्यवर्णनम्. २. २. ३०. ... १४८
चित्याग्ने: स्वयमातृण्णादिषु त्रयोदशस्विष्टकासु कृत्स्नपश्वाकारत्वसम्पादनादि. ... ४. १. ३५. ... ३६४

छन्दस्याख्यानां पञ्चेष्टकानां वर्णनादि. ... ४. २. ४२. ... ४१५

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

दर्भस्तम्बाभिधानविध्यादि.	... ...	२. १. ४.	... १२८
दर्भस्तम्बोपधानविध्यादि	... ...	२. १. १.	... १२६
दूर्वेष्टकोपधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने	...	३. २. १४.	... ३०३
दूर्वेष्टकोपधानविध्यादि.	... ...	३. २. १०.	... ३०१
द्वियजुर्नामेष्टकाया उपधानविध्यादि.	...	३. २. १६.	... ३०५
द्वियजुरुपधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने.	...	३. २. २१.	... ३०८
निवपनमन्त्राणां विधिव्याख्याने.	...	२. ३. २८.	... १८५
नैर्ऋतीष्टकामन्त्राणां विधिव्याख्याने.	...	१. ३. ६.	... ८७
नैर्ऋतीष्टकासु आसन्द्यादीनां विधानम्.	...	१. ३. १५.	... ९२
नैर्ऋतीष्टकासूदकनिनयनम्.	...	१. ३. १७.	... ९४
नैर्ऋतीष्टकाहरणप्रकारादि.	...	१. ३. १.	... ८३
नैर्ऋतीष्टकोपधानप्रकारादि.	...	१. ३. ८.	... ८६
नैर्ऋतीष्टकोपधानाख्यायिका.	... ...	१. ३. १.	... ८३
परिश्रयणमन्त्रविधिव्याख्याने.	... ...	१. १. १४.	... २४
परिसर्पणप्रकारोपदेशादि.	... ...	३. १. ३५.	... २७०
पलाशशाखया व्युदूहनम्.	... ...	२. ३. ७.	... १६६
पशुमुखादौ शकलप्रक्षेपविषयः.	...	४. २, ११.	... ३६३
पशुशीर्षसु सुवर्णशलाकाप्रक्षेपादि.	...	४. २. ८.	... ३६२
पशुशीर्षाणा मुपधानविध्यादि.	...	४, २, १.	... ३८८
पुरुषशिरस उदग्रहणादिकम्.	...	४. २. १३.	... ३६६
पुरुषोपधानाङ्गत्वेन सामगानविधिः.	...	३. १. २२.	... २६२
पुष्करपर्णस्योपधानविध्यादि.	... ...	२. ४. १७.	... २२३
पुष्करपर्णे रुक्मोपधानस्तुत्यादि.	...	३. १. १२.	... २५३
पुष्करपर्णोपधानविधिस्तवनादि.	... ...	३. १.७.	... २४८

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

पुष्करपर्णोपधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने ...	३. १. ६.	...	२५०
प्रजापतिचित्याग्न्योस्तादात्म्यप्रतिपादनम्.	१. २. ८.	...	६१
प्रजापतिशरीरविश्लेषप्रतिपादनम्. ...	१. २. १.	...	५७
प्रजापतेराध्यात्मिकाधियज्ञिकरूपत्ववर्णनम्.	१. २. १३.	...	६५
प्रत्युपस्थानस्य विधितन्मन्त्रतद्व्याख्यादि.	४. २. ३८.	...	४१२
पाश्चात्येष्टकाद्वयोपधानमन्त्रयोर्विधिव्याख्याने.	१. १. २८.	...	३५
प्राणान्नविषयकमन्त्रपाठस्तद्व्याख्यानञ्च.	४. २, २१.	...	३५४
प्रायणीयेष्टिविधानम्.	१. ४. १.	...	१०४
बृहतीसम्पद्वर्णनम्.	१. २. २२.	...	७१
रुक्ममध्ये हिरण्मयपुरुषोपधानविध्यादि.	३. १. १५.	...	२५६
रुक्मोपधानमन्त्रविधिव्याख्याने. ...	३. १. १४.	...	२५४
रेतस्सिगुपधानमन्त्रविधिव्याख्याने. ...	३. २. २३.	...	३११
रेतस्सिचोरुपधानविध्यादि.	३. २. २२.	...	३१०
लोकम्पृणाख्याया इष्टकाया उपधानविधिः.	१. १. ३३.	...	३८
लोकम्पृणादीष्टकाना मुपधान मन्त्रविचारादि.	१. १. ३४.	...	४१
लोकेष्टकाना मुपधानविध्यादि.	२. ३. १३.	...	१७४
लोकेष्टकोपधानमन्त्राणां छन्दसो नामविचारः.	२. ३. ३६.	...	१८३
विश्वज्योतिरिष्टकोपधानस्य मन्त्रविधिव्याख्याने.	३. २. २७.	...	३१४
विश्वज्योतिष उपधानविध्यादि. ...	३. २. २५.	...	३१२
वीजावापस्य मन्त्रविधिव्याख्याने. ...	२. २. १७.	...	१४५
व्युदूहन मन्त्रस्य विधिव्याख्याने. ...	१. १. २.	...	१७
व्युदूहन विधानम्.	१. १. १.	...	१५
व्युदूहने पलाशशाखायाः करणत्वविधिः.	१. १. ४.	...	१८

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

शकलप्रक्षेपमन्त्रविधिस्तद्व्याख्यानादिकञ्च. ४. २. ११. ... ३१४
शर्कराभिः परिश्रयणविधानम्. ... १. १. १२. ... २३
शालाद्वार्योपस्थानम्. ... ... १. ४. १. ... १०४

षड्चे सप्तानां छन्दसा मन्त्रभाववर्णनम्. २. ३. ४१. ... १८४

संस्कृतगार्हपत्यायतनस्येष्टकाभिश्चयनविधिः. १. १. १७. ... २७
सत्यसामगानविध्यनुवादादि. ... ... ३. १. ३. ... २४७
समन्त्रकं सिकताभिमर्षणम्. ... ... २. ३. १२. ... १७३
समन्त्रक सुपोत्थानविधानादि. ... ... १. ३. १८. ... ६५
सर्पसामभिः पुरुषस्योपधानविध्यादि. ... ३. १. २५. ... २६४
साग्निचित्ये क्रतौ सोमक्रयकालविधिः. ... २. ३. १. ... १६७
सिकतानां निवपनविधिः ... ... १. १. ६. ... २२
सिकतानिवपनमन्त्रविधिः ... ... १. १. ११. ... २२
सिकतापूर्णाया उखाया मध्ये तूष्णीं पयस
आसेचनविध्यादि ... ... १. १. ४४. ... ४८
सीरयोजनमन्त्रस्य विधिव्याख्याने. ... १. ४. ४. ... १०६
सीरयोजनाय काष्ठनिरूपणादि. ... १. ४. ३. ... १०६
सीरादनडुद्विमोचनविध्यादि. ... १. ४. २१. ... १२०
स्वदद्दोद्दसो निषेधोपपादनम्. ... १. १. १५. ... २५
स्तरणचर्मणोऽनडुद्विकारत्वादिविधानम्. २. ४. २. ... ३०६
स्रुचोरुपधानविध्यादि. ... ... ३. १. ३६. ... २७१
स्रुचोरुपधाने मन्त्रविध्यादि. ... ... ३. १. ४१. ... २७३

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

स्वयमातृण्णाया मन्त्रविधिव्याख्याने. ... ३. २. ५. ... २८५
स्वयमातृण्णोपधानविध्यादि. ... ... ३. २. १. ... २८२

हिरण्यपुरुषोपधानमन्त्रस्य विधिव्याख्याने. ३. १. १८. ... २६०

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

॥ मूलपाठशुद्धिपत्त्रम् ॥

अशुद्धम्	शुद्धम्	प्र० ब्रा० का०	पृष्ठे
सर्व्वां	सर्व्वा	१. १. ८.	३
अग्रे-	अग्ने-	१. १. १०.	४
अथं	अयं	१. १. १३.	४
व्वच:	व्वर्चः	१. १. २३.	८
स उद्द्य०	स उ द्दय०	१. २. २२.	५६
ग्रस्या	यस्या	१. ३. १०.	७९
वीर्यं	वीर्यं	२. ३. १९.	१५५
उपादीसो	उपादीप्तो	२. ३. २१.	१५६
मात्म्यन्नु०	मात्मन्नु०	२. ३. २१.	१५६
०ष्टततस्य	०ष्टतस्य	२. ३. २३.	१५७
०दात्मन्लेतो	०दात्मन्नेतो	२. ३. २८.	१५९
मानुनेत्य०	भानुनेत्य०	२. ३. ३०.	१६०
व्राह्मण	ब्रह्मण	२. ३. ४२.	१६४
मपश्यन्न मु	मपश्यन्नमु	२. ४. १०.	२०३
पुरस्ताद्र रक्षांसि	पुरस्ताद्रक्षांसि	२. ४. १०.	२०४
मेत	मेतं	२. ४. १८.	२०७
०पाप्मन	०पाप्मान	३. १. १.	२२७

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

अशुद्धम्	शुद्धम्	प्र० प्रा० क०	पृष्ठे
तिष्ठा० ...	तिष्ठ० ...	३. १. २. ...	१२८
पुष्कअपर्ण ...	पुष्करपर्ण ...	३. १. १३. ...	२३१
०दर मद्यत्	०दरमद्यत् ...	३. १. ३९. ...	२४१
०चिक्र मिषत्तत्	०चिक्रमिषत्तत् ...	४. १. १७. ...	३११
तद भव० ...	तदभव० ...	४. १. २१. ...	३३२
०ती मे वै ...	०तीमे वै ...	४. २. ३४. ...	३७८

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

	Rs.	
Nyāyavārtika (Text) Fasc. 1-6 @ /10/	3	12
*Nirukta, (Text) Vol. IV, Fasc. 1-8 @ /10/ each	5	0
*Nitisāra, Fasc. 2-5, @ /10/ each	2	8
Nityacārapaddhati Fasc. 1-7 (Text) @ /10/ each	4	6
Nityacraāpradiph, Fasc. 1-8 @ /10/-	5	0
Nyāyabinduṭikā, Fasc 1	0	10
Nyāya Kusumāñjali Prakaraṇa (Text) Vol. I, Fasc. 2-6, Vol. II, Fasc. 1-3 @ /10/ each	5	0
Padumawati, Face. 1-5 @ 2/	10	0
Pariciṣta Parvan, Fasc. 3-5 @ /10/ each	1	14
Prāk·ta-Paingalam, Fasc. 1-7 @ /10/ each	4	6
Prithivirāj Rāsa, Part II, Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ditto (English) Part II Fasc 1, @ 1/-	1	0
Prāk ta Lakṣaṇam, Fasc. 1 @ 1/8/-	1	8
Parācara Smriti, Vol. I, Fasc. 1-8; Vol. II, Fasc. 1-6; Vol. III, Fasc. 1-6 @ /10/ each	12	8
Parācara, Institutes of (English) @ 1/	1	0
Prabandhacintāmaṇi (English) Fasc. 1-3 @ 1/4/ each	3	12
*Sāma Vēda Saṁhitā, Vols. I, Fasc. 7-10; II, 1-6; III, 1-7; IV, 1-6; V, 1-8; @ /10/ each	19	6
Sānkhya Sūtra V tti, Fasc. 1-4 @ /10/	2	8
Ditto (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each	3	0
*Sankara Vejay, Fasc. 2-3 @ /10/	1	4
Shaddarsana-Samuccaya, Fasc. 1-2 @ /10/	1	4
Sraddha Kriya Kaumudi, Fasc. 1-6	3	12
Sucruta Saṁhitā, (Eng.) Fasc. 1 @ 1/-	1	0
Suddhi Kaumudi, Fasc. 1-4	2	8
*Taittereya Saṁhitā, Fasc. 27-45 @ /10/ each	11	14
* Ditto Brāhman, Fasc. 6-25 @ /10/-	12	8
Ditto Prātisākhya, Fasc. 1-3 @ /10/-	1	14
Tāṇdya Brāhmaṇ, (Text) Fasc. 6-19 @ /10/ each	6	14
Tantra Vārtika (English) Fasc. 1-6 @ 1/4/	7	8
Tattva Cintāmaṇī, Vol. I, Fasc. 1-9: Vol. II, Fasc. 2-10; Vol. III, Fasc. 1-2, Vol. IV, Fasc. 1, Vol. V. Fasc. 1-5, Part IV, Vol. II, Fasc. 1-12 @ /10/ each	23	12
Tattvārthādhigama Sutrom, Fasc. 1-3	1	14
Trīkāṇda-Maṇdanom, Fasc. 1-3 @ /10/	1	14
Tul'si Satsai Fasc. 1-5 @ /10/	3	2
Upamita-bhava-prapañcha-kathā Fasc. 1-11 @ /10/ each ...	6	14
Uvāsagadasāo, (Text and English) Fasc. 1-6 @ 1/	6	0
Vallāla Carita, Fasc. 1	0	10
Varsa K yā Kaumudi, Fasc 1-6 @ /10/	3	12
*Vāyu Purāṇa, Vol. I, Fasc. 3-6; Vol. II, Fasc. 1-7, @ /10/ each	6	14
Vidhāno Pārigāt, Fasc 1-8: Vol II Fasc 1	5	10
Vivādaratnākara, Fasc. 1-7 @ /10/ each	4	6
V hat Sayambhū Purāṇa, Fasc. 1-6	3	12
*Yoga Aphorisms of Patanjali, Fasc. 3-5 @ /10/ each ...	1	14
Tibetan Series.		
Pag-Sam Thi Śiñ, Fasc. 1-4 @ 1/ each	4	0
Sher-Phyin, Vol. I, Fasc. 2-5; Vol. II, Fasc. 1-3; Vol. III, Fasc. 1-6 @ 1/ each	14	0
Rtogs *brjod dpag hkhari* Śiñ (*Tib. & Sans.* Abadān Kalpalatā,) Vol. I, Fasc. 1-6; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each	11	0
Arabic and Persian Series.		
Ālamgīrnamah, with Index, (Text) Fasc. 1-13 @ /10/ each ...	8	2
Āl-Muquaddasi (English) Vol. I, Fasc. 1-3 @ 1/	3	0
Āin-i-Akbarī, Fasc. 1-22 @ 1/8/ each	33	0
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-7, Vol. II, Fasc. 1-5, Vol. III, Fasc. 1-5, @ 2/ each	34	0
Akbarnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-37 @ 1/8/	55	8
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-8; Vol. II, Fasc. 1-4 @ 1/4/ ...	15	0
Arabic Bibliography, by Dr. A. Sprenger	0	10
*Bādshāhnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-19 @ /10/	11	14
Catalogue of Arabic Books and Manuscripts 1-2	2	0
Catalogue of the Persian Books and Manuscripts in the Library of the Asiatic Society of Bengal. Fasc. 1-3 @ 1/ each	3	0
Conquest of Syria, Fasc. 1-9 @ /10/	5	10
Dictionary of Arabic Technical Terms & Appendix Fasc 1-21 @ 1/8/- ...	31	8

* The other Fasciculi of these works are out of stock, and complete copies cann t be supplied.

CC-0. Agamnigam Digital Presevation Foundation, Chandigarh

	Rs.	As.
Farhang-i-Rashīdī, (Text) Fasc. 1-14 @ 1/8/ each ...	21	0
Fihrist-i-Ṭūsī, or Ṭūsy's list of Shy'ah Books Fasc. 1-4 @ 1/ each ...	4	0
Futūh-ush-Shām of Wāqidī, Fasc. 1-9 @ /10/ each	5	10
Ditto of Āzādī, (Text) Fasc. 1-4 @ /10/ each	2	8
Haft Āsmān, History of the Persian Masnawi, Fasc. 1. @ /12/ ...	0	12
History of the Caliphs, (English) Fasc. 1-6 @ 1/4/ each	7	8
Iqbālnāmah-i-Jahāngīrī, (Text) Fasc. 1-3 @ /10/ each	1	14
Iṣābah, with Supplement, (Text) 51 Fasc. @ 1/ each	51	0
Maṣīr-ul-Umarā, Vol. I, Fasc. 1-9 ; Vol. II, Fasc. 1-9 ; Vol. III. Fasc. 1-10 ; Index to Vol. I, Fasc. 10-11 ; Index to Vol. II, Fas. 10 12 ; Index to Vol. III, Fasc. 11-12 ; @ 1/- each	35	0
Maghāzi of Wāqidī, (Text) Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Muntakhabu-t-Tawārikh, Fasc. 1-15 @ /10/ each	9	6
Muntakhabu-t-Tawārikh, (English) Vol. I, Fasc. 1-7 ; Vol. II, Fasc. 1-5 and 3 Indexes ; Vol. III, Fasc. 1 @ 1/ each	15	0
Muntakhabu-l-Lubāb, Fasc. 1-19 @ /10/ each	11	14
Ma'āṣir-i-'Ālamgīrī, Fasc. 1-6 @ /10/ each	3	12
Nukhbatu-l-Fikr, Fasc. 1	0	10
Niẓāmī's -Khiradnāmah-i-Iskandari, Fasc. 1-2 @ /12/ each ...	1	8
Riyāẓu-s-Salātīn Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ditto Ditto (English) Fasc. 1-5 @ 1/	5	0
Tabaqāt-i-Nāṣirī, Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ditto (English) Fasc. 1-14 @ 1/ each	14	0
Ditto Index	1	0
Tārīkh-i-Fīrūz Shāhi of Ẓiyāu-d-dīn Barni Fasc 1-7 @ /10/ each ...	4	6
Tārīkh-i-Fīrūshāhi, of Shams-i-Sirāj Alif, Fasc 1-6 @ /10/ each ...	3	12
Ten Ancient Arabic Poems, Fasc. 1-2 @ 1/8/ each	3	0
Tuzuk-i-Jahāngīrī, (English) Fasc. 1	1	0
Wis o Rāmīn, (Text) Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	0
Ẓafarnāmah, Vol. I, Fasc. 1-9 Vol. II, Fasc. 1-8 @ /10/ each ...	10	12

ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.

1. ASIATIC RESEARCHES, Vols. XIX and XX @ 10/ each 20 0
2. PROCEEDINGS of the Asiatic Society from 1870 to 1904 @ /8/ per No.
3. JOURNAL of the Asiatic Society for 1870 (8), 1871 (7), 1872 (8), 1873 (8), 1874 (8), 1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7), 1882 (6), 1883 (5), 1884 (6), 1885 (6), 1886 (8), 1887 (7), 1888 (7), 1889 (10), 1890 (11), 1891 (7), 1892 (8), 1893 (11), 1894 (8), 1895 (7), 1896 (8), 1897 (8), 1898 (8), 1899 (8), 1900 (7) 1901 (7), 1902 (9), 1903 (8), 1904 (16), @ 1/8 per No. to Members and @ 2/ per No. to Non-Members.

   N.B.—The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each Volume.
4. Journal and Proceedings, N. S., 1905, to date, @ 1-8 per No. to members and Rs. 2/ per No. to Non-members.
5. Memoirs 1905 to date. Price varies from No. to No. Discount of 25% to Members.
6. Centenary Review of the Researches of the Society from 1784–1883 ... 3 0

   A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan, by R. B. Shaw (Extra No., *J.A.S.B.*, 1878) 4 0

   Catalogue of Mammals and Birds of Burmah, by E. Blyth (Extra No., *J.A.S.B.*, 1875) 4 0
7. Catalogue of the Library of the Asiatic Society, Bengal 3 8
8. Mahābhārata, Vols. III and IV, @ 20/ each 40 0
9. Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidopters, Parts I—III with 8 colored plates, 4to. @ 6/ each 18 0
10. Tibetan Dictionary, by Csoma de Körös 10 0
11. Ditto Grammar ,, ,, ... 8 0
12. Kacmīracabdāmṛta, parts I and II @ 1/8/ 3 0
13. A descriptive catalogue of the paintings, statues, &c., in the rooms of the Asiatic Society of Bengal, by C. R. Wilson... ... ... 1 0
14. Memoir on maps illustrating the Ancient Geography of Kacmīr, by M. A. Stein, Ph.D., Jl. Extra No. 2 of 1899 ... ... 4 0
15. Persian Translation of Hāji Bābā of Ispāhān, by Hāji Shaikh Ahmad-i-Kirmāsi and edited with notes by Major D. C. Phillott. 10 0

Notices of Sanskrit Manuscripts, Fasc. 1–34 @ 1/ each 34 0

Nepalese Buddhist Sanskrit Literature, by *Dr.* R. L. Mitra ... 5 0

N.B.—All Cheques, Money Orders, &c., must be made payable to the "Treasurer Asiatic Society," only.

BOOKS ARE SUPPLIED BY V.-P.-P.